

Kazinczy Emlékverseny a Magyar Nyelv Évében

Pályázati felhívás

Tulajdonképpen az egész 2009-es esztendő, amely egyidejűleg Kazinczy Ferenc születésének 250., Benedek Elek születésének 150. (és halálának 80.), Radnóti Miklós születésének 100., Szentimrei Jenő halálának 50. évfordulója jegyében zajlik. A többi kerek vagy kevésbé kerek évforduló is remek alkalom arra, hogy sok száz más rendezvénnyel a magyar nyelvre, anyanyelvünkre irányítsa a közfigyelmet nemcsak idehaza, de az egész Kárpát-medencében, ahol magyarok, vagy magyarul is beszélők laknak több-kevesebb megszakítással ezeregy-(nehány)száz esztendeje. De alkalom a szélrózsa minden irányába szétszóródott, esetleg magyarul már nem, vagy csak alig beszélő kisebb-nagyobb közösségek, családok, egyének számára is, hogy hazagondoljanak saját, vagy közelebbi-távolabbi felmenőik szülőföldjére, történelmére, műveltségére.

A Kazinczytól kapott élő és ható örökségünk az ő életművének a részleteket összefogó és azok fölött álló egységből és teljességéből sugárzik. Adta és adja ma is kézzel fogható szellemi kincsünknek, élő nemzeti vagyonnak a megújított magyar nyelvet, az európai ízlés szabad szemléletét, megnyugtató önértéket abban, hogy a nemzeti közösség és közművelődés, amelyben születünk, s amelynek részei vagyunk, fejlődésre képes, haladásra hivatott. Adja ma is elsősorban nekünk, erdélyi magyaroknak, akiknek talán a legnagyobb szükségünk van állandó megújulásra, közművelődésünk újjászervezésére, és talán nem túlzás: a mai magyarországi átlagnál igazabb és hagyományaihoz jobban ragaszkodó magyar jellemre. Ezért is kezdeményeztük a Kazinczy Emlékversenyt, kerestünk hozzá együttműködőket és támogatókat.

Már tavaly nyáron az összevont 6-9-es lapszámban újraközlöttük Kazinczy Erdélyi leveleit, amely az 1816-os mintegy három hónapos erdélyi útjának irodalmi feldolgozása, mára jószerevével kihullott az emlékezetből, még s könyvtárainkban is nehéz, majdnem lehetetlen megkapni. Pedig a mai országhatárokon belül szülőfalujából, Érsemjénből kiindulva hírt ad és nem is akármilyet az Érmellékről, Szilágyságról, Kolozsvárról, a Maros mentén a Székelyföld peremét érintve a Küküllők mentéről, Nagyszebenről, Gyulafehérvárról, a Hunyad megyei jeles helyekről egészen Lugosig elkalandozik rokoni látogatóba. Rengeteg minden megfigyel, feljegyez, próbálja korának magyar művelt társadalma figyelmét az Erdélyben élőkre irányítani. Magyarország Erdéllyel a nemzeti fejedelemség megszűnte óta nem sokat törődött, elfelejtette. Közigazgatásilag is elkülönült, önálló nagyfejedelemségként kormányozták Bécsből az erdélyi kancellárián illetve az előbb Nagyszebenben, majd Kolozsvárt megszervezett Főkormánysházán keresztül.

Kazinczy a maga útját is vezeklő jóvátételnek tekintette, a nyugati, a magyarországi magyarság figyelmét akarta ráirányítani az elfelejtett, az ismeretlen Erdélyre. Egyenesen és határozottan kijelenti az Erdélyi levelek előszavában, hogy azzal a szándékkal írja meg erdélyi utazását, az Erdélyi leveleket, hogy a magyarországi magyarok ismerjék meg ezt az elfelejtett szép földet.

S hogy legalább mi ne mondjunk le a(z újra) felfedezés örömről pályázatot hirdetünk. A források előteremtésére különböző helyekre magunk is pályáztunk. Ezek eredményét nem tudtuk bevárni, de hogy ne fussunk ki az időből addig is meghirdetjük azzal a megszorítással, hogy kellő pénz híján csupán az első szakaszt tartjuk meg, a legjobb írásokat közöljük a Művelődésben, s a szerkesztőség kocsiján az első három helyezett zárandokol el csupán Kazinczy egykori útvonalán visszafelé haladva Érsemjénbe. A főbb állomásokon, ahol lesz erre fogadókészség, egy körtefacsemetét ültetünk el emlékként.

*

Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, a Művelődés szerkesztősége és a Szentimrei Alapítvány emlékversenyt hirdet középiskolás diákok részére.

Az emlékverseny három szakaszban zajlik:

1. alapszakasz: egy írásbeli dolgozat készítése megadott témával: Kazinczyval Erdélyben – fogalmazás, melyben a versenyző egy elképzelt utazást ír le, akár arról, milyen lehetett lakóhelye és környéke Kazinczy korában (1759–1831), vagy pedig napjainkban mit látna Kazinczy egy virtuális utazáson.

A dolgozat terjedelme: 12000–30000 betűhely, a beküldési határidő: június 15.

A pályázóknak ismerniük kell Kazinczy Erdélyi levelek című útleírását. Ajánlott kiadás: 2008 Művelődés 6/9. A versenyre benevezőknek elküldjük, ha szükséges.

2. szakasz. A bíráló bizottság értékeli a tárgyismeretet, fogalmazási készséget és kreativitást, a döntőbe a legjobb 20 dolgozat szerzője kerül. Ők augusztus 15. és szeptember 15. között egy hétnapos irodalmi zárandoklaton vesznek részt, felkeresik Kazinczy 1816-os erdélyi útjának legfontosabb állomáshelyeit. Erre a zárandokútra meghívjuk a legjobban szereplő három diák felkészítő tanárát is.

3. szakasz: szeptember 15–október 15. közötti valamelyik hét végén Kolozsváron rendezzük meg a döntőt valamelyik középiskola dísztermében: nyelvi fejtörők, játékok, Kazinczy erdélyi útjával kapcsolatos kérdések.

A versenyzők három útvonalon érkeznek (1. Szatmárnémeti–Nagyvárad–Érsemjén–Kraszna, Zsibó, 2. Lugos–Déva–Gyulafehérvár–Nagyenyed–Torda, 3. Bukarest–Brassó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda–Marosvásárhely). A fent jelzett útvonalon megkeresik a Kazinczy emlékeket, ahol van fogadókészség, ott emlékjelet állítanak. Járulékos programok: előadások a helyszíneken.

Médiapartnerek: Művelődés és mások, támogatók: Kriterion és más kiadók.

Meghívott előadók: színművész (versek előadása, útközben, esténként); történész: hogyan nézett ki Erdély 1816-ban (Gyulay Lajos naplója, erdélyi emlékirat-irodalom – Csetri Elek); Győrfi Dénes könyvtáros Enyeden, nyelvi játékokban, fejtörőkben jártas tanár, Sebestyén Mihály (Marosvásárhely), Zsigmond Győző, Tapodi Zsuzsa (Sepsiszentgyörgy).

Péntek János Szabó Zsolt H. Szabó Gyula
AESZ Művelődés Szentimrei Alapítvány

Az Erdélyi Magyar Közművelődés Napja

A tavalyi esztendőtlől az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Országos Elnöksége saját határozata alapján április 12-ét a Közművelődés Napjává nyilvánította. Így tájainkon évek óta egyre szélesebb körben megünnepeelt Magyar Kultúra Napja mellé immár felsorakozik az Erdélyi Magyar Közművelődés Napja is.

Ez az ünnepi alkalom nagy múltú közintézményünk megalapítása napjára esik, hiszen 1885. április 12-én a kolozsvári Vigadó, a Redut nagytermében zajlott le az országos érdeklődésre számot tartó alakuló közgyűlés. Az EMKE első alapszabálya a célt röviden ekképpen fogalmazta meg: „Az egyesület célja működési körében a hazafiasságnak fejlesztése nemzeti irányú művelődés által”. Az 1910-ben kiadott díszes emlékkönyvben (Az első negyedszázad története) nagyszerű megvalósításokról adnak számot a szerzők: népiskolák és népkönyvtárak, olvasóköri és dalosköri alapítása és támogatása, szerteágazó rendezvények szervezése, kiadványok terjesztése, honismereti tevékenységek, egyesületek kölcsönös támogatása, ösztöndíjak, néptanítók és lelkesek jutalmazása és a többi.

Nem véletlen, hogy a diktatúra által közel fél évszázados kényszerszünetre ítélt EMKE 1991 áprilisában, április 20-án alakult újra Brassóban. Joggal kijelenthető: az azóta eltelt tizenhét esztendőben közművelődési ernyőszervezetünk mindvégig kovásza volt az erdélyi magyar közművelődésnek, és eleget tett mai céljának: „a romániai magyar közművelődés ösztönzése és összefogása”. Legújabb korában az EMKE számtalan helyi, országos és nemzetközi kitekintésű rendezvényt szervezett, szakmai testületeket hozott létre, Magyar Házakat és emlékházakat alapított, kiadványokat jelentetett meg, emlékjeleket hagyott, partnerséget és támogató szerepet vállalt.

Nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk, hogy tevékenységeink során a magyar identitás és az erdélyiség megőrzését, az egyetemes kulturális értékek előtérbe helyezését, a műveltség közkinccsé tételének gondolatát tartjuk szem előtt ma is. Sajátos értékeink ápolásán túl azonban figyelembe kell vennünk, hogy a világ sokat változott és változik körülöttünk. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk a kultúra területén is új fejezetet nyitott, ezért fontosnak és szükségszerűnek látszik, hogy versenyképesek legyünk.

A második alkalommal megünnepeelt Erdélyi Magyar Közművelődés Napja előestéjén azt szeretnénk, hogy ez a nap méltó helyet kapjon a köztudatban. Ezért egy nappal a kolozsvári közgyűlést és hagyományos EMKE-díjátadást megelőzően Marosvásárhelyen ünnepi műsor keretében az Országos Elnökség részéről oklevélben részesülnek néhányan, akik a helyi kisközösségek önszerveződő tevékenységében eredményes munkát vállaltak.

A négy díjazott sok éves, évtizedes közművelődési, kulturális pártoló és szervező tevékenységére méltán érvényes az EMKE közismert jelszava: „Ki a köznek él, annak élni érdemes”.

Végül mindannyiunk előtt nyilvános köszönetet

mondok a már díjazottaknak és a most vagy majdan díjazandóknak, hogy nehéz időkben is életben tartották és ápolták erdélyi magyar közösségünk kulturális értékeit, és azokat a közember számára élvezhetővé és használhatóvá tették. Köszönjük!

Díjazottak

Marosvásárhely, 2009. április 3.

Az Erdélyi Magyar Közművelődés Napja (április 12.) tiszteletére az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Országos Elnöksége az alábbi, a helyi kisközösségek önszerveződő tevékenységében eredményes munkát vállaló személyeknek nyújt át EMKE Oklevelet:

Nagy Lászlónak, Marosvásárhely unitárius lelkész-esperesének az EMKE működése elősegítéséért, rendezvényei felkarolásáért, a magyar kultúra ápolásáért kifejtett áldozatos tevékenységéért;

Hajdó Károly karnagynak, a marosvásárhelyi és maroszentgyörgyi zenei kultúra és kórusmozgalom fellendítésére irányuló tevékenységéért;

Papp György kultúrigazgatónak, a holtmarosi Gyöngykoszorú-találkozók megszervezéséért és a néptánc értékeinek a megőrzése érdekében kifejtett erőfeszítéseiért;

Sinkó András tanárnak, a Cinige és a Picinige ifjúsági-gyermek népi zenekarok megalapításáért és fenntartásáért, a népzenei értékek pártolásáért különböző közösségekben.

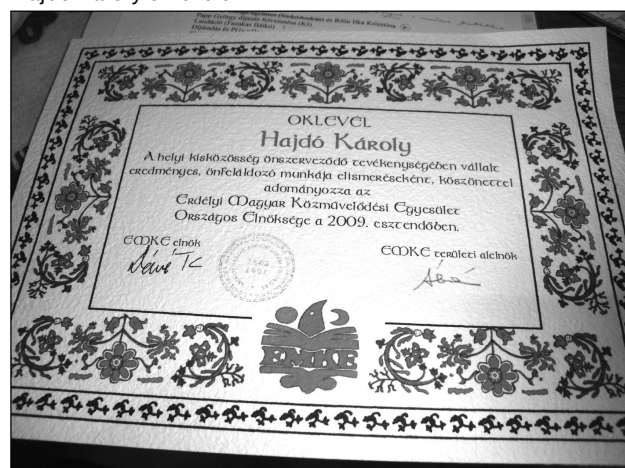
Az EMKE Maros megyei szervezete elnökségi határozata alapján EMKE-díjban részesül Holtmaros faluközössége az 1996 óta folyamatosan lebonyolított Gyöngykoszorú népdal-, néptánc- és népviselet-találkozók megszervezéséért.

Utóbbi díj az idei holtmarosi Gyöngykoszorú-találkozón kerül átadásra.

ÁBRÁM ZOLTÁN

területi alelnök, az EMKE Maros megyei elnöke

Hajdó Károly oklevele

A Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság 2009-es közgyűlése és díjkiosztása

2009. február 28-án, szombaton délelőtt a Belvárosi Unitárius Egyházközség tanácstermében tartotta idei közgyűlését a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság (KLMT). Gaal György elnök a megnyitó és üdvözlő szavak után az elmúlt év munkásságáról számolt be. Az ülészakokon, szakmai rendezvényeken való részvétel mellett kiemelte László Csabának a társaság támogatásával rendezett műemlékeket bemutató két kiállítását a Pata utcai református templom mellett működő Fehér Galériában. Ezeken Kolozsvár lebontott utcarészei és a Házsongárdi temető művészi síremlékei kerültek bemutatásra. Szólt a májusban Maksay Ádám ügyvezető elnök rendezte műemlék-felmérő táborokról (Ótorda, Ördöngösfűzes, Nagybacon, Magyarigen, Szék), ahol fiatalokat vezettek be a hagyományos és digitális felmérések titkaiba, s egyben szolgálatot tettek az illető egyházközségeknek. Városunkban elsőként alkalmazták a háromdimenziós lézerskenneres műemlék-felméréseket (Farkas utcai templom, Bethlen-bástya, Mátyás-szobor). Elkezdték egy erdélyi műemlékvédelmi adatbázis felállítását, egyelőre régebbi felvételek rögzítésével. Az elnök eredményként említette, hogy a társaság is hozzájárult a Sétatér épségének megőrzéséhez, s most előre láthatóan a hangversenytérlem-kérdés is megoldódik a városban. Ugyanakkor aggodalommal tekintenek a Főter beígért átrendezése elé. Elhangzott még a pénzügyi jelentés, majd meghatározták a tagdíj összegét. Veress Mihály pedig kivetítőn bemutatta a társaság megújított honlapjának szerkezetét (www.klmt-veres.ro). Végül a következő év terveiről számoltak be. Folytatják a felmérő táborok szervezését, megünneplik az április 19-i műemlékvédelmi világnapot, műemlék-fényképezési pályázatot írnak ki, az Eureka Egyesület támogatásával albumot állítanak össze, s novemberben Gyulai Pál- emléktáblát lepleznek le. Minden műemlékeket érintő kérdésben hallatják szavukat és tanácsokat adnak.

A közgyűlést megszakítva délből kivevültek a Főterre a Márton Áron-szobor leleplezéséhez. Félkettőtől díjkiosztásra került sor. Először a Kós Károly-díj és plakett odaítéléséről tájékoztattott az elnök. Ezt Gergely Istvánné tanárnő nyerte el „a Házsongárdi temető műemlék-sírgyainak megmentése és ápolása terén kifejtett munkásságáért”. Gaal György olvasta fel laudációját. A Debreczeni László-díjjal és plakettel Murádin Jenő művészettörténész tüntették ki „műemlékeink múltjának felkutatása és ezek ismertetése terén kifejtett munkásságáért”. A laudációt Kovács András professzor, a társaság alelnöke írta.

Befejezésként a két kitüntetett rövid előadást tartott. Gergely Istvánné vetített képekkel szemléltette a Házsongárdban folyó mentési-restaurálási munkálatoakat, Murádin Jenő művészeti kincseket feltáró munkájáról vallott.

Gergely Istvánné laudációja. A Házsongárdi temetőről sokan és sokat írtak, számos képsorozatban örökítették meg pusztuló műemlékeit. Kirándulók, városnézők gyakran keresik fel a nagy halottak sírgyain, hogy tiszteljenek előttük, s aztán elszomorodjanak a síremlék állapota, látható pusztulása miatt. A sok panaszkodás, jegyzékkészítés és -küldözgetés közben a sírok, kripták egyre enyésztek, míg az 1990-es évek végén egy éppen nyugalmasított tanárnő kezébe nem vette a temető megmentésének ügyét. Gergely Istvánné immár egy évtizede viseli szíven a temető gondozását, műemlék-sírgyainak sorsát.

Gergely Istvánné 1942-ben Kolozsvárt született Tőkés István református lelképásztor, a későbbi teológiai tanár Erzsébetnek keresztelt első gyermekeként. Hét öccsével és húgával együtt örökölte a családszeretet mellett az erkölcsi elkötelezettséget, hogy a közösségért is tenni kell. A kolozsvári 3-as számú (ma Apáczai) Gimnázium alapozta meg felkészülését, majd a kolozsvári egyetemen szerzett fizika-kémia szakos tanári diplomát 1965-ben. Első

munkahelye, a Szilágypaniti Általános Iskola úgy szívéhez kötötte, hogy 1998-tól évekig segítette a falut egy új iskolaépület felhúzásában, egyre másra írta számukra a pályázatokat. Aztán a helyettes tanárok sorsa várt rá Kolozsvárt, két-három évenként váltakozva más-más iskolába nevezték ki. Több mint 30 iskolában tanított, közülük hosszabban az Apáczai és a Brassai nevét viselő tanintézetekben, végül a Báthory István Gimnáziumból nyugdíjazták 1999-ben. A szaktanári munka mellett mindig szeretettel végezte az osztálynevelői munkát is, s főleg a honismeretre, a szülőföld szeretetére igyekezett ránevelni diákjait. Ennek egyik lehetőségét fedezte fel az 1970-es évek elején – egy Korunkban megjelent tanulmány kapcsán – a temetősétákban.

Az osztályfőnöki munkába az is belefért, hogy az osztály az iskola néhány nagy tanárának, tanítványaának a sírgyát gondjaiba vegye, évente néhányszor kitakarítsa. Így a diákok megismerkedtek a halott jelentőségével, de a sírgondozás fontosságával is, s felfedezték maguknak a Házsongárdi temetőt. Nemzedékek váltak így a temető csodálójává, akik aztán felnőttként is legalább a családi sírgyikat nem hagyták elgázosodni.

A tanári munka mellett szépen alakult Erzsébet asszony családi élete. 1976-ban férjhez ment Gergely István szobrászművészhez, aki erdélyi nagyjaink portrésorozatát alkotja meg. Három gyermekük is fogékonnyá válik Erdély régiségei iránt, az egyik éppen a régészetet választja.

Az 1990-es évek második felében ismeri fel Gergely Istvánné, hogy nem csak nevelni kell a temető-tiszteletre, másként is lehet tenni a Házsongárdért. Éspedig pályázni, s a kiutalt pénzen sírokat megmenteni. Az első pályázatokat aztán az Erdélyi Múzeum-Egyesületen keresztül adja le, majd a sikeren felbuzdulva 1999 végén létrehozta a Házsongárd Alapítványt, melynek működtetése azóta is az ő érdeme. Pályázatok sorát nyújtja be főleg magyarországi fórumokhoz, s a megítélt

Murádin Jenő és Gergely Istvánné

Kovács András, Gaal György és Murádin Jenő

pénzen eleinte kriptákat ment meg, aztán sírköveket restauráltat. Az utóbbi években a temető legrégebbi emlékei, a tumbák és az ereszes kövek kerültek figyelmének középpontjába. Valamennyit számon tartja, s többségüket már szakszerűen rendbe is tette. A gazdátlanra váló vagy veszélyeztetett kövek részére az iktári Bethlen-kripta kis kertjében kőtárat hozott létre. Restaurátor szakemberek csoportja dolgozik irányítása alatt. Sikerült a temető-hivatallal is jó viszonyt kialakítani, s így tisztázni tudja egyes sírok jogi helyzetét, s kellő időben felkutatja a megváltókat, esetleg maga intézkedik a megmentésükről. Közben ő maga úgy megismeri a temetőt, hogy mára minden sír helyét, jelentőségét számon tartja. Gyakran az érdeklődők kalauzolására is vállalkozik.

Tíz év után elmondhatjuk, hogy ma már a Házsongárdban járva lépten-nyomon a Házsongárd Alapítvány, pontosabban Gergely Istvánné munkálkodásának nyomaival találkozunk. Ezért a kitartó, önzetlen és eredményes tevékenységért megérdemli a Kós Károly-díjat.

GAAL GYÖRGY

Murádin Jenő művészettörténész laudációja. 1972. április 15-én az akkor Igazságnak nevezett, de legfontosabb, legolvasottabb és legigazmondóbb rovatáról Kihaltmegújásnak becézett kolozsvári napilap, egy mutatós reneszánsz ajtókeretnek a képével és a hozzátartozó rövid, Egy rene-

szánsz emlék feltámadása címet viselő cikkel köszöntötte az akkor Fötér 4. szám alatti üzlethelyiségben végzett átalakítás során előkerült reneszánsz ajtókeretnek a felbukkanását és a lehetőségekhez mérten színvonalas bemutatását. Azt a cikkeskét egy ideig – emlékezetem szerint úgy Kolozsvár névváltoztatásáig – néhány másik is követte, de 1974 táján azután lassan eltűnedezték ezek: nem azért, mert kifogytak volna az ajtókeretek vagy a barokk szobrok, hanem azért, mert valaki megelégtelte ezeket a „veszélyes” dolgokra, helyzetekre és korokra emlékeztető írásokat.

A fentebb említett cikk szerzője, Murádin Jenő, az Igazság művészeti rovatának a szerkesztője, ennek a Laudációnak a célszemélyisége volt, aki 1966 és 1988 között, a művészettörténet-írásnak és a kolozsvári reneszánsznak korántsem kedvező időkben próbált normális módon, erdélyiként, kolozsváriként és történészként hangoztatni a felfedezés fölött érzett örömeinek. Nincs a kezem ügyében részletes listája a munkáinak, de – amennyire én emlékezem – az 1974-et követő időkben már leginkább élő művészettel kapcsolatos dolgokról, kiállítások megnyitásáról lehetett az általa is szerkesztett lapban olvasni.

Úgy gondolom, hogy ezek voltak azok az évek, amelyekben Murádin Jenő kutatói személyisége kialakult. Abban a visszatérítő világban vele együtt sokan éreztük úgy, hogy egyedül a könyvtári olvasótermek oázisá-

ban, régi kiadványok lapjait forgatva tekinthetjük magunkat polgárnak és embernek. Ez volt ugyanakkor az az idő, amikor az Egyetemi Könyvtárban dekkolva megvetette alapjait a szakmában tisztelettel emlegetett, híres és pontos adatgyűjteményének, melyben a korabeli folyóiratok és más sajtótermékek tükrében jóformán minden 19–20. században lezajlott s az erdélyi sajtóban felemlegetett művészeti folyamatról szóló hír, értékelés, feldolgozás helyet kapott.

Ezek az adatok a kinyomozott, azonosított és elemzett, pályaképbe illesztett művek sokaságával kiegészítve adják Murádin Jenő kutatómunkájának az eredményeit, újság- és folyóiratcikkek, adatközlések, kismonográfiák, művészéletrajzok, pályaképek sokaságát – amelyeket itt nem részletezhetünk. Csak arra utalnánk, hogy jelentős 19–20. századi művészek életművét és általuk fémjelzett művészeti folyamatokat tisztázott az 1977 óta megjelent, harmincnál több monográfiájában. Ilyen jellegű munkái közül különösen a nagybányai festéssel kapcsolatos kutatásait emelném ki.

Saját érdeklődésemnek megfelelően az általa újra felfedezett temesvári szecessziós üvegfestményekről, Fadrusz János életművéről és az elpusztult vagy megsérült erdélyi magyar emlékművekről szóló nagyobb lélegzetű dolgozatait emelném még ki, hogy Murádin Jenő tevékenységének a műemlékvédelemhez leg-

szorosabban kötődő témáit körvonalazzam. A munkái közül a Fadruszról szóló monográfia, jóformán egyedülként a műfajban, két kiadást is megért.

Azt hiszem, hogy az eddig el-

mondottak alapján nyilvánvaló, hogy miért kívánta a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság választmányja önmagát is megtisztelni azzal, hogy Murádin Jenő művészettörténésznek a Debre-

czeni László-díjat adományozta. A díjhoz gratulálok, értékes tudományos munkájának folytatásához pedig egészséget és kitartást kívánok.

KOVÁCS ANDRÁS

Murádin Jenő köszönete

Köszönettel fogadtam a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság megtisztelő kitüntetését, a Debreceni László-díjat, melyre nyilvánvalóan nem közösségi-egyesületi aktivitásom miatt tartottak érdemnek (különben erre alkalmatlannak érzem magam), hanem elméleti síkú kutatómunkámért. Meghatottsággal vettem kézbe azt a domborműves plakettet is, Venczel Árpád kitűnő munkáját, amely olyan életűen elevenítette meg Debreceni László portréjának a mai nemzedék tudatában már nagyrészt elhomályosodott vonásait. Egyben fel is ötlött bennem azoknak a beszélgetéseknek a hangulata, melyre munkahelyemen, egy szerkesztőségi szobában, nem egyszer sor került. Laci bácsi hozzám járt föl, és ha dolgom volt, sokáig csak üldögélt az íróasztal melletti fotelben. – Most már Károly sincsen – mondotta Kós Károlyra utalva –, akivel eddig a múltakról gyakran elbeszélgettem volt. De te még sok mindent tudsz, legalábbis elméletben, arról, amit mi átélünk. Hát így búcsúzott a számára már idegen világtól a nyolcvan éves Debreceni László.

Visszatérve a kitüntetésre és Kovács András laudációjára, itt röviden csak egyetlen olyan kutatási területre térnék ki, mely a Kelemen Lajos Társaság érdeklődési köréhez is közel áll. Arra a feltáró munkára gondolok, amelyre 19. századi épített örökségünk is számot tarthat. Ezt is jobban körülhatárolva, emlékműveink sorsáról szólnék, melyek a védelmet éppúgy megérdemlik, mint örökségünk más komponensei.

Vélekedjünk bárhogyan is a historizmusról, kétségtelen, hogy ez a kor, a századvég és századforduló kora jellemzi leginkább a polgári fejlődéssel fölgyorsult városfejlesztést. Városaink központi tereinek arculatát alapvetően és látványoszerűen ennek az építőmunkának a karaktere határozza meg. A historizmus és szecesszió egymásra települő síkjain alakult ki az a nagyvárosi, vagy mondjuk polgári-városias kép, amely Budapest, Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely emblematisztikus látványát meghatározta. Mi ebből a műemlék és mi nem, az másodlagos kérdés.

Ami pedig emlékműveinket, térszobrainkat illeti, alighanem mindnyájunk előtt ismert, hogy döntő részüknek művészi értéke igencsak alacsony. Ez alatt természetesen nem a fadruszi művekre, a kolozsvári Mátyás-szoborra vagy a zilahi Wesselényi-szoborra gondolok, sem Zala György aradi Szabadság-szobrára, hanem arra a százat meghaladó obeliszkus és egyéb emlékműre, melyek éppen a historizmus korában kerültek városaink vagy falvaink tereire. De ezek is védelmet érdemelnek és történetük feltárását igénylik. Van ugyanis megítélésüknek – az esztétikai

szempontokon túl – másféle összetevőjük is. Ezeknek az emlékműveknek az anyaországtól elszakadt régiókban le nem becslendő érzelmi vonatkozásait tapasztalhatjuk. Szórványvidékeken látjuk leginkább, hogy a maradék magyarság ezeknél a szerény emlékeknél üli meg nemzeti ünnepeit vagy nemzeti gyásznapjait.

Ennek felismerése vezetett arra, hogy egy korábbi gyűjtőmunkát folytatva 120 erdélyi magyar emlékmű leírásával adjam közre az elpusztult vagy állagában megsérült térszobrok, domborművek, emléktáblák repertoárját. A könyv az elmúlt hetekben a megszabott szobor címmel jelent meg a Kriterion Könyvkiadó gondozásában.

Szólnom kell továbbá két olyan kötetről, amely – az aktualitás kényszerében – jelent meg az elmúlt években. E könyvek a Mátyás-szobor keletkezéstörténetét és esztétikai megítélését részletezik, illetve Fadrusz erdélyi munkásságát mutatják be. Nagy példányszámú könyvről van szó, melynek idei második, bővített kiadása is – úgy tűnik – vásárlókra talál.

A másik kötet az azóta megszűnt Gloria Kiadónál megjelent monografikus munka, Az aradi Szabadság-szobor volt. Ezt talán még hangsúlyozottabban az aktualitás igényelte, az aradi vár kazamatáiból kiszabadult szobor fölállításának többéves kálváriája.

Van aztán egy ide illő hosszabb tanulmány, amely rengeteg kérdésre keresett választ (megjelent a Magyar Műemlékvédelem 2007-es kötetében). Elsősorban azt tapogatta körül, hogyan vált el erdélyi – vagy mondjuk kolozsvári – vonatkozásban a 19. század derekán a szobrászat a kőfaragástól. A jelentéget egyetlen pályára vetítettem ki, a Kolozsváron rengeteget dolgozó Klósz Józsefere. Arra a német eredetű kőfaragóra, akinek sírján a Házsongárdi luteránus temető kertben, még minden felmenő rokona gót betűs német szöveggel került fölvészésre, de ő maga már Klósz Józsefnek olvasható rajta. Klósz kőfaragóként készítette a historizmus korának épületdíszait, vagy a Mátyás-szobor 1919-ben összetört talpazati címerét, de szobrászként faragta meg a Széchenyi tér kútjának azóta megsemmisült Széchenyi-szobrát, az Iparkamara főtéri épületének homlokzati szobrait és a Házsongárd számos síremlékét, köztük a Pákei Lajos által tervezetteket. A pályakép földértése mindennél nehezebbnek bizonyult. Hiszen ezek az ösvényeket szélesítő kismesterek rejtőző életrajza csak információ-töredékekből rakható össze.

Egyszer éppen Kovács Andrásal beszélgetve értettünk egyet abban, hogy a feltáratlan 19. század pályaképei mennyire nehezen rekonstruálhatók. Leixikonai szócikkre vagy már vagy még nem említik ennek a kornak, a polgárosodásban igencsak fontos egyéniségeinek adatait. Alaputatásokról lenne szó, és csak reménykedni lehet, hogy egy minket követő nemzedék egyszer ezt a munkát is fölállalja.

Az éltében-holtában balsorsú képzőművész

Vad esőben járok, járok éjszaka,
Ide kerget engem szívem fájdalma,
Vad erdőben járok egyedül,
Rajtam az Isten sem könyörül.

Bartók Béla Bolyongás című kórusműve napok óta kísért, nem hagy nyugton, minduntalan átvil-
lan és visszhangzik bennem. Fel-
tételezem azért, mert én magam
is, bár sokkal szelídebb erdőben,
voltaképpen útvesztők mentén
bolyongok, felmenőim után ku-
tatva szűnös-szüntelen. Lapozga-
tok a megfakult iratok közt. Bepil-
lantok ide is, oda is, végül megál-
lapodom és beköszönök Sárdi Ist-
ván festőművész-rajztanár-unita-
rius egyházi tanácsoshoz, Munkácsy Mihály egykori barátjához,
Nagy István és Pákei Lajos taná-
rához. Egy kolozsvári útmutató
név- és címjegyzék szerint Sárdi
dédnagybátyám (1843–1901) a
Kül-Monostor utca 46. szám alatt
lakott 1899-ben.

Megpróbálom felvázolni – sa-
jnos hiányos adatok alapján – élet-
pályáját. Ősrégi unitárius család
sarjaként 1843-ban látta meg a
napvilágot Torockón. A népes
család felmenői több generáción
keresztül az unitárius lelkipászto-
ri hivatást választották. (Egy 18.
századi adat Nagykadácsról való
(1745), ahol fennmaradt a szintén
Sárdi István nevű kadácsi lelkész
kézzel írott könyvecskéje: Kadácsi
/ Ecclesia könyve mely csináltatott
/ Anno 1745 Esztendőben / Ak-
kori predicator Sárdi István által
/ Melyben vadnak írva az Ecclesi-
ai Törvények, / az Ecclesia Földei
Szenafüvei / és az Úr asztalára
való edények Abroszok.)

Sárdi István diákeveit Toroc-
kón, majd Kolozsvárt töltötte. Ko-
rán megnyilvánult a képzőmű-
vészet iránti hajlandósága, tehet-
sége, ezért már gimnazista diák
korában besegített az elemi osztá-
lyok rajztanításába. 1863-ban
érettségizett, és egy ideig Vastagh

György útmutatásai alapján raj-
zolt-festett. Nem sokkal az érett-
ségi letétele után rajztanító az uni-
tárius gimnáziumban (mint pap-
jelölt), majd két évig házitanító.
„(Pákei Lajos) minden támogatást
megkapott szüleitől is. Édesatyja
Sárdi Istvánt, a későbbi jeles raj-
zoló és festőművészt járatta házá-
hoz fia rajztanítójának” – írja Ke-
lemen Lajos. Ebben az időben a
kormány Nürnbergbe és Mün-
chenbe, a képzőművészeti akadé-
miára szóló ösztöndíjakat biztosí-
tott azoknak a tehetséges fiatal
képzőművészeknek, akik később
majd itthon, Magyarhonban rajz-
tanárként kamatoztatják tudásu-
kat az ország tanintézeiteiben. Sár-
di István is e szerencsés ösztöndí-
jasok között volt.

A magyar különítmény meg-
érkezvén Németországba, rend-
szeresen és lelkiismeretesen láto-
gatta az előadásokat, rajzolt és
festett. Ez időből való Sárdi egyik
legszebb, meghitt hangulatú Alvó
lány című festménye (München
1873). Megismerkedik és barátsá-
got köt Munkácsy Mihállyal, aki-
vel együtt is dolgozik. Ez az
együttlét lehet az alapja annak a
történetnek, mely a kolozsvári Er-
délyi Szemle 1930/11-es számá-
ban jelent meg. A cikkíró króniká-
ja szerint Munkácsy müncheni
festőállványát Sárdi örökölte és
hozta haza. Ezt a Munkácsy-émle-
ket később egy kolozsvári fényké-
pész műteremben közszemlére
bocsátották.

A három ösztöndíjas tanulóév
letelte után Sárdi István 1874-ben
elfoglalja a felkínált rajz- és szép-
írástanári állást a Kolozsvári Álla-
mi Tanítóképezdében és Tanító-
nőképezdében. 1881-ben véglege-
sítik állásában, pár évre rá pedig
kinevezik mindkét képezde ren-
des tanárává. A képezdében a
heti óraszám (7-9) mellett ő volt
a rajztani tárgyak őre is és a tanári
gyűlések jegyzője.

Az 1901. április 9-én kelt szomorújelentő

Lássuk, mit is tanított Sárdi?
Kiválasztottam a tanítóképezdek
Értesítvényéből egy-egy évi taní-
tási munkatervét.

- „Tanítóképezde 1876/77. tanév
Rajz- és szépírás, II. osztály
a) Alapfogalmak s némely fon-
tosabb tételek térmértanból; a
mérteni testek tulajdonságai és
nemei.
b) Az ábrázoló mértanból né-
hány alapfogalom, amennyire a
hiányos készletek mellett szemlél-
tetni lehetett.
c) Szabadkézi rajzolás, rajzón-
nal másolás a Hermes-féle minta-
lapokról, továbbá a Schreiber
Guido-féle színes előlapok után
tollal-tussal és szépiával.
d) Mintázás, szabályos mértá-
ni testek készítése kártyapapírból
s végül
e) Természet után való rajzolás
(mértani testek, épületek) szóbeli
távlattani utasításokkal kísérve.

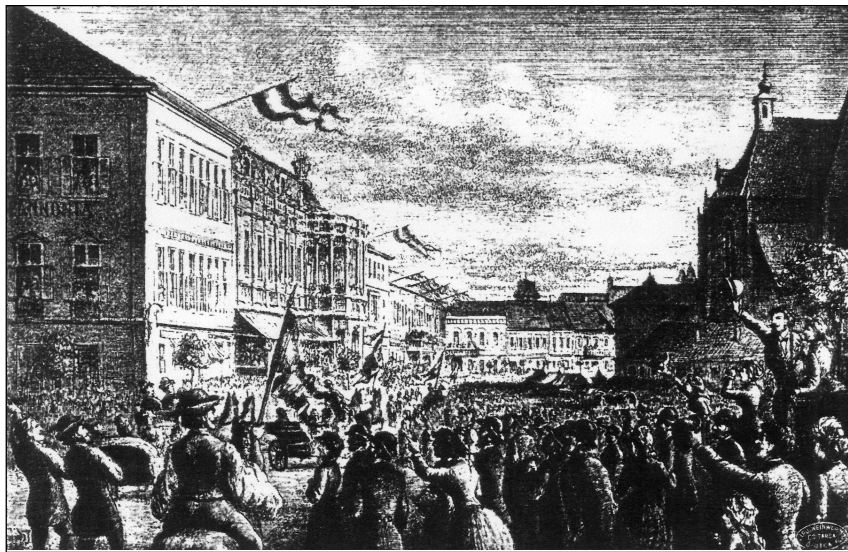
Tanítónő-képezde, 1887/88 tanév
Rajz- és szépírás, IV. osztály
Rajzolás. Hetenként 2 órán.
Árny- és fénytan rövid ismerteté-
se. Szabadkézi rajzolás Taubinger
I. árnyékoló, féldomborokat mu-
tató mintalapjai, valamint Her-
mes és Julien jobb mintalapjai
után, továbbá fők rajzolása. Duce-
let Josephine – modellés clas-
siques – művei után, végül fa- és
gipszminták után rajzolás.

Jegyzés: a növendékek mind a
négy osztályban a tanév folyamán
készített rajzaikat az évi vizsga
tartalma alatt közszemlére állítot-
ták ki, az I. és II. osztálybeliek fü-

zetekben, a III. és IV. osztálybeliek osztályokként együttesen fali táblákon és falon. A III. osztálybeli növendékek rajzainak száma a tanév végén 256, a IV. osztálybelieké 120 darabot tesz ki.”

Az 1880-as évek végén Sárdi osztályába került, tanítványa lett a későbbi neves festőművész: Nagy István. Murádin Jenő monográfiájában (Nagy István, Kriterion, 1984) megjegyzi, hogy „Nagy Istvánnak szerencséje volt rajztanárával... Sárdi István nevét ki kell emelnem Nagy István első művészi irányítói között... valóban alakítója volt Nagy István művészpályájának.”

De Sárdi pedagógiai munkássága mellett művészi előmenetelére is gondot fordított. A müncheni munkát folytatva szabadidejében szorgalmasan festett és rajzolt. Részt vett 11 festménnyel az 1883. február-márciusi kolozsvári csoportos képzőművészeti kiállításon, melyet az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat rendezett. A kiállítást követő krónikáról a Sárdira vonatkozó részt idézzük, ami a Kolozsvári Közlöny 1883. március 11-iki számában jelent meg: „Végül Sárdi István kolozsvári derék festőnk képeit sem hagyhatjuk említetlenül. Sárdi úr nem hiába tanult Münchenben, festészeti iránya, a színek felrakása, a csoportosítás, a világítás rá vallanak képein a művészi város mestereire. A nyugvó vadász és a Lámpafénynél dolgozó vénasszony Brandspiegel elhunyt polgártársunk arcképe, a kiállítás jobb műveivel kelnek versenyre, s mi csak azt óhajtjuk, hogy a kolozsvári szegényes viszonyok között ne engedje lankadni Sárdi úr lelkesedését, mert kitartással bizonyára helyet követhet magának a hazai művészek között.” E csoportos kiállítást újabban követték. Sárdi szülőhelyére is gondol, megfesti a Torockói menyecske című képét, melyet 1888-ban az EMKE-nek ajánl. A képet kisorsolják és a befolyt összeget elküldik a tűzkárt szenvedett torockói állami iskolának. Megfestette többek között Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Bem tábornok, id. Szilágyi Ferenc arcképét, az 1876-os kolozsvári tűzvészt. Oltárképekkel, akt-tanulmányokkal is foglalkozott. Talán legismertebb festménye Részlet a régi kolozsvári főtérből, mely jelenleg a kolozsvári Történelmi

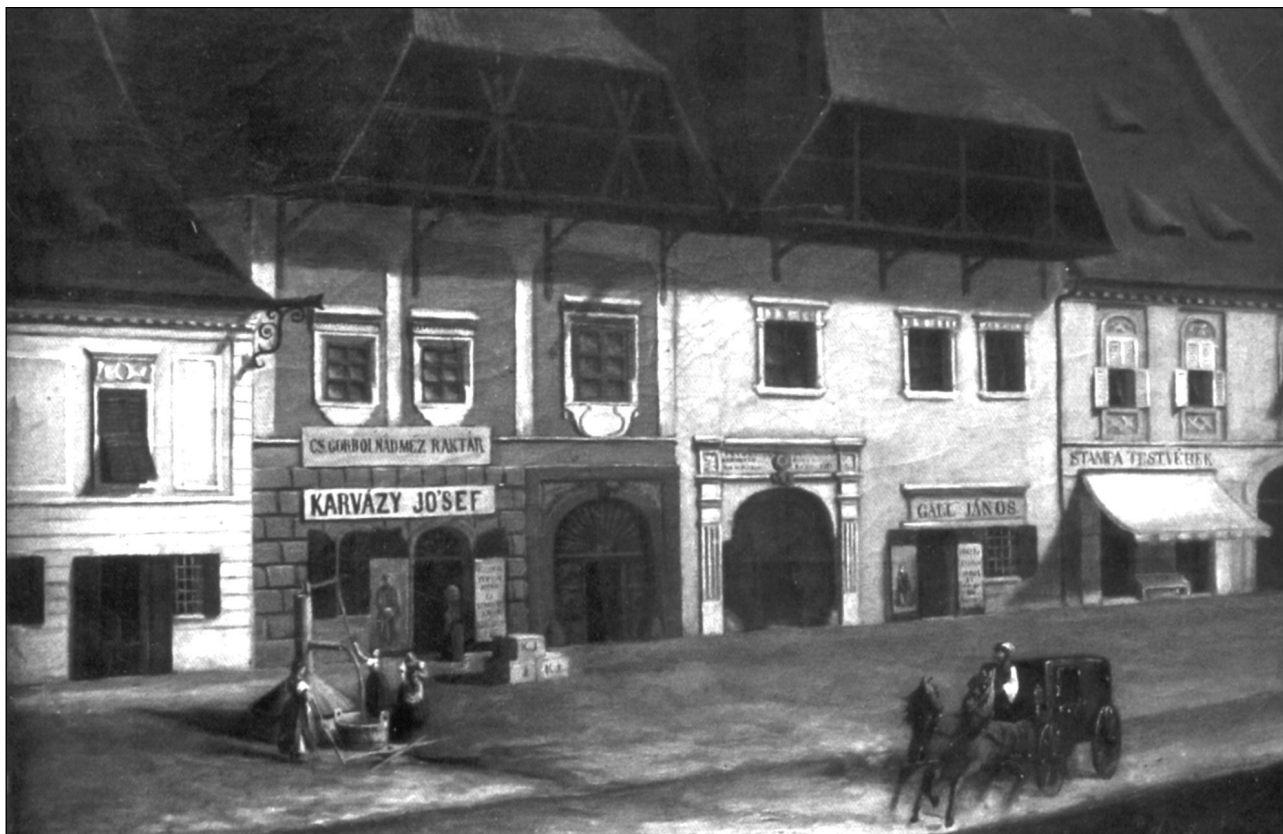
Kolozsvári alakuló közgyűlésre érkezettek bevonulása, 1885. augusztus 31-én a vasútól a Mátyás király téren a városháza elé.

Múzeum tulajdona; képeslap is készült róla. Festményei közül pár alkotását a Művészeti Múzeum őrzi.

A rajzolás szervesen társul a festészethez a művész alkotó műhelyében. Az ifjú Sárdi István több erdélyi vonatkozású rajzát közölte a Vasárnapi Ujság. Említésre méltó egy későbbi fontos közművelődési adat: 1885-ben megalakul az EMKE. A kolozsvári alakuló közgyűlésre érkezett küldöttségekről, a Mátyás király térről a városháza felé zászlókkal vonuló lelkes tömegről készít rajzot Sárdi. Ezt a rajzot az Egyesület negyedszázados örömnépe-re megjelent kiadásba (1910) is beillesztették. Rajzainak többségét a három Vázlatkönyvében rögzítette és Sárdi halála után, 1941-ben a kolozsvári Erdélyi Művészeti Kiállításon láthatta a nagyérdemű. Jóval később a volt 11-es – ma Báthory Gimnázium rajzszeretárába került. E. Szabó Ilona – a helyszínen tanulmányozta a rajzokat és jegyzeteket készített róluk. Ennek köszönhetően tudjuk, hogy az alkotó a másolatok mellett eredeti portrékkal, táj- és városképekkel, épület-, templom- és kastélyvázlatokkal, temetőrészletekkel, továbbá népművészet-fogantatású rajzokkal (pl. kalotaszegi pártás lány) népesítette be – dolgozta ki könyvének lapjait.

A nagy tudású művész hivatalos feladatai, pedagógiai és alkotótevékenysége mellett kötelességének tartja, hogy megvizsgálja városa közízlésének korabeli állapotát, amivel nincsen megele-

ve. Megírja és felolvassa a Kolozs megyei tantestület 1882. október 30-án tartott közgyűlésen A közízlés nevelése című dolgozatát. E dolgozat (folytatásokban) nyomtatásban is megjelent a Kolozsvári Közlönyben. Néhány gondolat a dolgozatról: „A művészeti alkotások valódi tükröi egy nemzet kultúrai haladásának úgy a múltban, mint a jelenben. A nemzetek történetének legszebb korszaka mikor a művészetek virágoznak... A művészet egyszersmind iskolája mindazoknak az iparágaknak, melyeket az iparos művészet vagy mű-ipar nevével jelölünk” – írja a szerző, majd a művészet nemzetgazdasági fontosságát taglalja. A továbbiakban kifejti, hogy a külföldről behozott áruk kiszorították a hazai ipari termékeket és ezeket a jövővény idegen „valóságos korcszülötteket” példákkal támasztja alá (porcelánból készített, vajtartásra használható óriás dongólégy, nagy hazafiak arcképével díszített zsebkendők; ijesztő tigris a szőnyeg mintáján és hasonló). Ezek az áruk rontják a közízlést, ezek megítélésében nem lehetünk közönyösek! Közművelődésünk minden tényezőjének közre kell működnie, hogy a közízlés emelésének nagy feladatát sikerrel oldhassuk meg. E tényezők között legtöbb jelentőséggel bírnak a képzőművészetek.” A felvilágosító nevelés hosszú évek munkáját igényli és az ifjabb nemzedéknél kell megkezdeni. Végül elismeréssel beszél a művelt angol nemzetről, a közízlés nevelésében

Angliában végbement pozitív folyamatokat részletezi.

„Jobb ízlés, jöjjön el a te országod!”

A fentebb vázolt tevékenységi ágazatokban elért eredményei meghozták Sárdi Istvánnak a jól megérdemelt szakmai és művészi tekintélyt. Köztisztletnek és közmegebecsülésnek örvend. Családot alapít, megválasztják unitárius egyházi tanácsosnak. Újabb alkotásként témáin töpreng, művészi kiállításokra készül. Minden jel arra mutat, hogy sikerekben gazdag életpályát befutó, ereje teljében lévő művészember.

Ekkor bekövetkezik a váratlan, tragikus fordulat, egészsége megromlik. Az 1889/90-es Értesítő már jelzi, hogy „Sárdi István képezdei rajztanár meggyengült egészségének helyreállítása céljából három havi szabadságidőt kért és nyert.” Az 1891/92-es hasonló kiadvány azt tudatja, hogy „Sárdi István... súlyosbodó betegsége miatt a folyó tanévre már kénytelen volt gyógyíttatása céljából egy évi szabadságidőt kérni”. A következő tanévre munkaképtelenné vált és nyugdíjba vonult.

Tulajdonképpen mi történt Sárdi Istvánnal? A hírlapi tudósí-

tások sorvasztó gerincbajról írnak. Talán a fiatalkori nélkülözések is közrejátszhattak abban, hogy betegsége egyre súlyosabb formát öltött, többé nem is hagyta el a betegágyat. Nemsokára szeme világát is elvesztette. A kortársai megjegyzik, hogy még ebben a kétségbeejtő helyzetében is derűs maradt, megőrizte lelkének rugékonyságát.

Tíz évi szenvedés után, életének 59. évében 1901. április 8-án örök nyugalomra tért. A korabeli lapok megrendítő nekrológokat tettek közzé, az elhalálozott életútját méltatták (Keresztény Magvető, Ellenzék, Magyar Polgár, Műcsarnok. Pákei Lajos javaslatára az Erdélyi Szépművészeti Társaság gyűjtést kezdeményezett Sárdi István sírkövének a felállítására.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum képtárába bekerült pár Sárdi-festményt és Vázlatkönyveit 1941-ben a gyűjteményes Erdélyi művészeti kiállításon láthatta újból a közönség. A múzeumba be nem került festményei szétszóródtak a nagyvilágban, valószínűleg magángyűjteményekben még fellelhetők. Az alkotások nyomát csak a sajtóban megjelent írások, illusztrációk őrzik. Különös, egy-

ben elszomorító története, utóélete van a Vázlatkönyveknek, melyek mint már említettem, a Báthory Gimnázium rajzszeretére kerültek. A rajzszeret rozoga tetőzete beomlott (1980-as évek) és súlyosan megrongálta a berendezést, a szeret értékes állományát. Ekkor a nagy felfordulásban nyomra vészett a Vázlatkönyveknek. Nagy kár, mert így Sárdi rajzművészete – a lapokban megjelent illusztrációkat kivéve – gyakorlatilag teljesen veszendőbe ment, csak halvány sejtelmünk lehet a tartalmáról. Általában véve Sárdi István neve és művészete – egyedi kivételektől eltekintve – sajnos kiszorult a köztudatból. Ezért mondhatta azt Kelemen Lajos, hogy „(Sárdi István) ma a teljesen elfelejtett emberek közé tartozik” (Ellenzék, 1940).

*

Bolyongásom az őseim birodalmában Bartók zenei aláfestésével – egyelőre véget ért. Elbúcsúzom dédnagybátyámtól és megígérem neki, hogy megpróbálok tenni valamit nevével, művészetének a feltámasztásáért, újjáélesztéséért. Mert megérdemli.

BUZÁS PÁL

Tájak vonzásában

A Csíkszeredában élő és alkotó Dadayné Keller Kornélia nemrég töltötte be hetvenötödik életévét, ebből az alkalomból kerestem fel Piac utcai otthonában és beszélgettünk el életéről és pályáról – festészetről.

Otthona ma is (hiszen nem első alkalommal járok nála) ugyanazt a kellemes hangulatot őrzi, azt a megfoghatatlan művészi miliőt találni lakásában. A falon rengeteg festmény, a szoba sarkában az elengedhetetlen festőállvány, rajta egy félig befejezett tájkép. Tájkép, igen – nem véletlenül adtam e beszélgetés címéül a Tájak vonzásában, hiszen Daday Keller Kornélia a táj szerelmese, festészetének mintegy jó két harmadát a tájképek teszik ki. Az itt láthatóknak, de a világ sok részébe elkerült alkotásainak is.

Az előszobában egy mives, faragott asztal mellett foglalunk helyet (lakásában különben nagyon sok szép népművészeti tárgy található), egy gőzölgő feketekávé és máris belevágunk.

– Forgassuk kissé vissza az idő kerekét, a főiskolai évekre visszaemlékezve, kik voltak azok a tanárok, akiktől a legtöbbet, legmaradandóbbat kapott – a pályára való felkészülést, de az életben való helyállást illetően, s akikre ma is nagy szeretettel és tisztelettel gondolsz?

– Talán kezdem azzal, hogy a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán eltöltött évek életem legszebb évei voltak. Az első éven Kádár Tibor volt az osztályvezető tanárunk, de a legtöbbet – minden téren, szakmailag, emberileg is, Teodor Harșia tanár úrtól kaptam, ő negyedévig tanított.

– Immár végzett képzőművészként, kilépve a nagybetűs életbe, miként sikerült boldogulni a tőlük feltarisznyált ismeretekkel, melyek voltak azok a témakörök melyek leggyakrabban ecsetjére kerültek? És melyik technikát

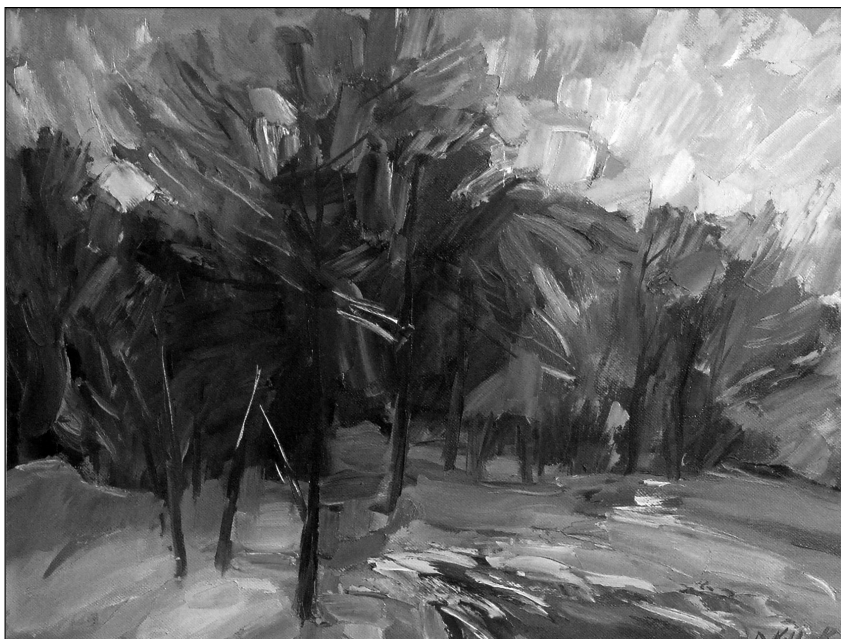
Dadayné Keller Kornélia

kedvelte a legjobban?

– Még ma is fájdalomtól szorul el a szívem, amikor erre az időszakra visszagondolok. Hiszen számomra a kilépés az életbe távolról sem sikeredett rózsaszínűre. Már férjhez voltam menve, így természetes volt, hogy a férjemet követtem, ő Borsabányán dolgozott bányamérnöként. Ezzel nem is lett volna semmi baj, de alig há-

rom hónap telt el, amikor politikai okokból letartóztatták – ez 1958-ban történt. Nehéz napok, hónapok, évek következtek. Ott maradtam egy idegen városban egyedül, azt sem tudtam, mihez kezdjek, de az élet nem áll meg, tovább kell lépni, lett légyen bármilyen nehéz, fájdalmas is. Munkahely után kellett néznom. Ám hiába rendelkeztem óvónői képe-

sítéssel is, a tanügybe nem vettek fel. Végül sok utána járással a férjem munkahelyén, a bányavállalatnál kaptam munkát, előbb a laboratóriumban, ám innen is kivetek és a drótkötélpályánál lettem munkás. Három váltásban kellett dolgozni – közben terhes is voltam. De mindenben a legfájóbb, a legszomorúbb az volt, hogy a barátaink egyszerűen elkerültek. Az egyedüliek, akik segítettek, melém álltak az egyszerű emberek voltak, a munkások, bányászok.

A lakásunkból is kivetek, így egy albérletbe húztam meg magam. Aztán 1959-ben megszületett a kisfiam, ő kárpótolt mindenért a sok küszködés, fájdalom mellett. Öt esztendő telt így el, férjem 1963-ban került haza. 1965-ben elköltöztünk Balánbányára. Elnézést e kis életrajzi kitérőért, de ez szorosan összefügg a pályával, alkotással. S akkor hadd válaszoljak a kérdésére. Első perctől a tájak szerelmese voltam. El kell mondanom viszont, hogy (ez so-

kak számára köztudott, de a mai fiatal nemzedéknek nincs ahonnan tudnia – talán a könyvekből) vonalas képeket is kellett festeni. Így születtek meg a portrék, csoportképek (rönkszállító munkásokról), ipari tájképek (Borsabányán és Balánbányán is). Ami pedig a technikát illeti, kezdettől fogva olajjal festettem (vászonra többnyire, olykor kartonra is). Természetesen néha akvarelleztem és elég sokat pasztelleztem is.

– Minden képzőművész életében, munkásságában el lehet többnyire különíteni korszakokat.

– Az én esetemben nem igen beszélhetek ilyenről – talán ha tömörségről, avagy részletezésről beszélünk, akkor igen. De, amint már említettem az olajfestés rabja voltam a kezdettől fogva és ez végigkísérte egész pályafutásomat, életemet. A hetvenes-nyolcvanas években spakliztam, ez egy olyan technikája az olajfestésnek, amikor is sokkalta erőteljesebb és tisztább színeket lehet kihozni. Viszont ennek a technikának az a hátulütője, hogy a képnek egyből el kell készülnie, nem lehet félbe hagyni.

– Hogyan telnek most minden napjai?

– Nyáron legtöbbször Zsögöd-fürdőn tartózkodom – van egy kis faházikó. Érdekes módon – hihetetlennek is tűnhet – soha nem festek itt. Kertészkedek, teszek, veszek a ház körül. Festeni mindig itthon szoktam, itt a lakásban. És elfelejtettem mondani, nem is vázlatozom kinn a tájban. Rengeteg élmény van bennem, amit a sok-sok eltelt esztendő során a szememmel lefényképeztem, ezeket festem meg. Nemcsak tájak, a fák. Mindig nagyon kedveltem a fákat, nagyon sok képet festettem, amelyeken fák, gyökerek jelennek meg. Mezítelen, csupasz fák és mindig lombhullatók, fenyőket soha sem festettem. Szóval megmaradtak a tájak – őszi és téli tájak. A munkáim, képek sorsa? Sokat, nagyon sokat festettem, ám soha sem készítettem lajstromot. A legnagyobb elégtételt, örömet az jelenti, hogy ott tudhatom őket szerte a nagyvilágban. Hiányoznak a régi, hagyományos tárlatok – őszi, téli. Elég kevés kiállítás van, ám amikor kérnek, mindig küldök ma is képet a csoportos tárlatokra. Egyéni tárlatom már nagyon régen volt – talán összejön a közeljövőben? Fájó olykor az

egyedüllét – férjem rég meghalt. Olvasok, rejtvényezgetek, na és persze festek is. Ilyenkor télen nem igen, hiszen a festéshez fény kell. Akkor vagyok a legboldogabb, amikor csöngetnek, vagy kopognak az ajtón. Legtöbbször az unokám, Emese (az itt, Csíkszeredában élő fiam gyermeke). A Nagyváradon élő fiamnál van két fiú unokám is, őket ritkábban látom, de minden évben meglátogatnak.

Mielőtt elköszönök és további boldog éveket, alkotói kedvet kí-

vánok a művésznőnek, még egyszer végigsétálok a szobákban és újra szemügyre veszem festményeit. Csodálatos őszi színek, leírhatatlan őszi tájak, majd a téliek, valósággal felkiált a fehérség a csend. A hatalmas fehér takaró alatt falusi házak élnek megszokott napjaikat. És a fák, mint absztrakt mértani vonalak, meztelenségük mögül ránk köszön a végtelen idő.

FORRÓ MIKLÓS

Életrajzi adatok:

Csomaközön (Nagykároly mellett) született, a középiskolát Nagyváradon végezte, majd a főiskolát Kolozsváron a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán (tanárai: Kádár Tibor, Teodor Harşia, Abodi Nagy Béla), első jelentkezés 1950. Nagyvárad, első egyéni tárlat 1965. Balánbánya, további egyéni tárlatok: Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda. 1958–1965 képeivel jelen van a nagybányai megyei tárlatokon, 1968. után pedig a Hargita megyei hagyományos tárlatokon.

Ahogy az öregek énekelnek, úgy fütyülnek a fiatalok

Németalföldi kép(let)ek az Ormós-gyűjteményben

Immár két éve, hogy a 19. század végén közkinccsé avatott temesvári művészeti gyűjtemény feltámadott a halottaiból, és a műalkotások egy része újból múzeumi keretek között tekinthető meg. Persze lehetetlen megítélnem, ki mit érez, ha egyáltalán érez bármit is ennek hallatán, azt viszont tudom, hogy a valódi értékek iránt elkötelezett helybeliek számára a kiállítást befogadó intézmény felavatása rengeteget jelentett és jelent ma is. Épp ezért érinti valamennyiüket érzékenyen, amikor a tárlat képei ismét lakat alá kerülnek, ha nem is véglegesen. Ők már nem hisznek az olyanszerű ígéretekben, hogy az intézkedés csak időszaki, és rövid pihenő után a tárgyak visszatérnek korábbi helyükre. Ők azok, akik a kollekció sorsát tényleg a szívükön viselik.

Az ismételt visszatérőkben és az egyszeri látogatókban egyaránt felmerült a kérdés: miért nem tesz nagyobb erőfeszítést a városvezetés azért, hogy megmutassa a nagyvilágnak azt a pá-

ratlan kincset, amelynek a múzeumalapító révén a birtokába került. Értetlenkednek amiatt is, hogy a bánsági alkotók egyáltalán nincsenek reprezentálva, akik meg vannak, így az olaszok és a hollandok, azok a hiányos tárlás miatt nem jelentenek igazi attrakciót. Legalábbis a régió igazgatásával, menedzselésével megbízott önkormányzatok számára, jóllehet a nagyra becsült és világszerte kedvelt, ráadásul a térségben ritkaságszámba menő flamandok akár önerőből, külső támogatásoktól független festőkként is el tudnák tartani az egész intézményt, teremőrstől, főkönyvelőstől. Ha rajtuk múlna, vagy azokon, akik ezt felismerték, és tenéinek azért, hogy a foghíjas reprezentációt közönség-csalogatóvá változtassák, egy prosperáló intézményt kapnánk. Sajnos ennek megvalósulására várnunk kell még.

Hát nem fura? Temesváron hozzávetőlegesen minden fontos feltétel adott ahhoz, hogy a közgyűjtemény tömegeknek nyújtson

hasznos, biztosítson civilizált kapcsolódási lehetőséget, hisz a barokk korban épült egykori Losonczy téri vármegyeháza egy teljes ezrednek nyújthatna kényelmes otthont, Székelyudvarhelyen és Nagyváradon pedig pontosan a székelyhiány akadályozza a munkát. Elgondolkodtam már azon is, hogy vajon a kettő összefügg-e, vagyis: ha az említett két városban a csapat végre beköltözhet új irodába s kiállítótermeibe, lesz-e még kedve, energiája a folytatásra, megtölteni étellel és tudománnyal az üres tereket, elvégezni a szellemileg, fizikailag megterhelő feladatokat?

A kérdés helyes megválaszolásához, a gondok tartós megoldásához talán az elődeinktől kéne tanácsot, útmutatást kérnünk, hisz nekik nem csupán anyagi nehézségeket és emberi balgaságokat kellett leküzdeniük ahhoz, hogy álmaikat valóra váltsák, de még a technika ördöge ellen is csatát kellett nyerniük. Bármekkora buktatók is kerültek eléjük, elérték, amit akartak. Ormós Zsig-

Philips Wouwerman: Katonai tábor

mondnak, a temesvári múzeumok letéteményesének, Temesvár máig legnagyobb műgyűjtőjének például sikerült önmaga s a nemes ügy mellé állítania a kor bogarás helyi tudósait, értelmiségieit, no meg a közigazgatás smucig előjáróit. Így lett a pécskai születésű jogászból, majd buziásfürdői szolgabíróból néhány év alatt megszállott műgyűjtő, közösségépítő művelődésszervező, akinek emberi tartása s munkássága előtt Temesváron mindenki kalapot emelt. Elhunytakor a város a saját halottjának tekintette, s a belvárosi köztemetőben díszsírhelyet biztosított számára, egészen a Ceaușescu-féle kommunista söpredék hatalomra kerüléséig, amikor a hantját felforgatták, csontjait szétszórták.

A társadalmi megbecsülés szokatlanul gáláns megnyilvánulása a 19. század végén elsősorban a nagyvonalú mecénásnak szólt. Ormós több száz műalkotással gazdagította a dél-magyarországi múzeumot, s ami talán adomániai közül a legemlékezetesebb, hogy ő maga kezdeményezte a múlt intézményesített kutatását, a régészeti leletek, ereklyék, egy-egy történelmi örökség feldolgozását. Kétségtelenül ő volt a bánsági polgári műgyűjtés legmarkánsabb figurája, a muzeológiai helyi letéteményese.

Ma viszont már azt is pozitívumnak kell elkönyvelnünk, hogy az egykor oly híres kollekcióról viszonylag jó áttekintést nyújtanak az épségben fennmaradt katalógusok és a különböző korokban vezetett nyilvántartás-

ok, leíró kartonok. Magáról a gyűjtőről, Ormós Zsigmondról is többet tudunk, mint sok más, vele azonos időszakban élt személyiségről, hisz hátrahagyott naplója még a legintimebb szférán is itt-ott kinyit egy ablakot, így bepillantathatunk abba a zárt térbe, szobába, amelybe amúgy nem illik. Ezzel együtt, azt hiszem, kevés olyan megbízható forrással rendelkezünk, amelyre hagyatkozva megszöhetjük az ő teljes portréját, rekonstruálhatjuk a munkásságát. Az anekdotikus elemekkel fűszerezett kortársi híradások és későbbi visszaemlékezések gyakran felületesek, illetve nem ritkán egymásnak ellentmondóak, amiként az lenni szokott. Hisz amíg az ember ír, addig nincs és nem is lesz semerre sem hajló történet, de nem is muszáj, hogy legyen. Részben talán épp az elfogultnak és önző óhajokat kielégítőnek mondott, érzelem dús felfogással, megközelítési móddal adósak a művészettörténészek, no meg az életrajzírók – Ormós tevékenységét, személyiségét illetően is.

Induljunk ki abból, hogy még azt sem lehet tudni pontosan, mikor kezdett el műalkotások tanulmányozásával, adásvételével foglalkozni. Az első ismert nekifutás alkalmával mindenestre csak a festészet iránt mutatott komolyabb érdeklődést, bár később jelentős mennyiségű iparművészeti tárgyat is felhalmozott. Kétségbevonhatatlan viszont: a 16-17. századi talján piktorok iránti szimpátiája haláláig meghatározza preferenciáinak irányvonalát, máig tartó hírnevét is elsősorban

képkollekciójának köszönheti.

Ha a gyűjteményét alaposan áttanulmányozzuk, afelől is megbizonyosodunk, hogy az itáliai reneszánsz és barokk jegyében fogant kedvenc művei mellett egész sor, az olaszokkal egyenrangú németalföldi festménynek is helyt adott. Ezek a munkák talán csak azért nem kaptak eddig kellő figyelmet semmilyen szinten, mivel az úgynevezett kismesterek gyűjtése teljesen megszokott foglalatosságnak, passzióknak számított Magyarországon és másutt az ezredforduló küszöbén. Olyannyira megszokottak, hogy még a szerényebb kollekciókban is akadt ezekből néhány darab, sőt, 1888-ban, például, a Budapesten megrendezett magángyűjteményi kiállításon a 17. századi holland festők alkotásai voltak túlsúlyban. Sorsuk vadkommunizmusbeli alakulására pedig, azt hiszem, szűkségtelen kitérnem.

Nem elhanyagolandó tényező az sem, hogy Ormóst azért csodálják, ünneplik a mai napig a szakemberek, mert az új típusú, tudományosan felkészült gyűjtők megtestesítőjét látják benne, azokat, akiket már muzeológiai szempontok is vezérelnek a munkában, nem csupán a saját megérzéseik, szubjektív benyomásaik, egoista kíváncsiságuk.

A róla kialakult, valamint alkotott idealizált képbe hosszú ideig persze nehezen illettek bele a kispolgári ízléshez közel álló, azt tükröző 17. századi holland mesteremberek akkurátusan kidolgozott rajzai. Az olaszok latin eredetűk okán 1944 után már elfogadhatóbbnak minősültek, ám velük szemben is megfogalmazódott elég fenntartás. Ami az idők viharaiiban Ormóson segített, az nem egyből, minthogy a régi németalföldiek bámulatos realizmusát épp annyira becsülte, mint az újabb irányzatok képviselőinek formabontó, rebellis kifejezőmódját.

Az Ormós-gyűjtemény holland és flamand képanyagával azonban főként azért érdemes részletekbe menően foglalkozni, mivel nagyságát és kvalitását tekintve a Bánságban egyedülálló, s az erdélyiek közül is csak a nagyszebeni hasonlítható hozzá. Mivel mindvégig változatlan lelkesedéssel vásárolt németalföldi munkákat, adott keretek között természetesen nem vállalkozhatok min-

denik darab aprólékos bemutatására: inkább csak néhány művet ragadok majd ki az összes közül, hisz általuk is kellően érzékeltethető a kollekció rendkívülisége.

Magángyűjteményének darabjait zömmel Budapesten, Münchenben, Bécsben és Olaszországban szerezte be, ám nem mindig ügyelt arra, hogy a megvásárolt műveknek biztos provenienciájuk legyen. Mindez a futólag már említett, általa írt és szerkesztett katalógusokból is kitűnik. A festmények sajnos nincsenek reprodukálva a kalauzokban, sőt nem mindenik esetében tüntette fel a pontos adatokat, ami nyilván ma megnehezíti az azonosítást. Kérdéses, került-e halála után képei közül egy vagy akár több is törvénytelenül külföldre, mivel erre vonatkozóan nem léteznek sem utalások, sem bizonyítékok. Arra viszont törekedni illene és kellene, hogy a boszorkányos gyorsasággal létrehozott együttes, amelyben neves iskolák (egyebek mellett Rembrandt, Harmens van Rijn, Philips Wouwerman, ifj. Frans Pourbus) hagyományainak követői is szerepelnek, ne vesszen el, ne rongálódjon, hogy még nagyon sokáig ámulatba tudja ejteni a látogatókat. Tulajdonképpen ez kéne legyen az utódok, örökösök elsődleges célja, ennek az eszményi szándékának, a konzerválás, állagmegóvás elmulasztatatlanságának kellene kötelességként beékelődnie a gyűjtemény mindenkorai kezelőinek napirendjébe.

Európai galériánk számos barokk, romantikus és realista festménye között bókászva sokaknak ugyanis fel sem tűnt, hogy az állandó tárlat anyagában egy, Ormós által egyenesen Rembrandtnak, mások által a festőóriás egyik utánzójának, követőjének tulajdonított férfiportré is helyet kapott... Bátorítást jelenthetne tehát a közönség számára a bejelentés: igen, ilyenje is van Temesvárnak, sőt, több efféle ínycsészt is képes felmutatni. Az örömszerzés és élménygyarapítás kedvéért érdemes lenne mellőzni annak a tudományos megállapításnak a jelentőségét, hogy a kutatás mai állása szerint Romániában – néhány kivétellel – nincs olyan Rembrandt-festmény, sem egyéb híresség, műkincs, amelynek eredetiségét ne kérdőjelezték volna meg.

Látható továbbá az európai művészet keresztmetszetét nyújtó

galériában az 1653-ból származó, Philips Wouwermannak tulajdonított Katonai tábor, az ifjabbik Frans Pourbus IV. Henrik francia királyt gyermekként ábrázoló olajfestménye, Jan Fyt kutyás, vadászszákmányos jelenete 1655-ből, valamint egy névtelen flamand festő utcazenészeket megjelenítő kompozíciója. Ormós láthatóan vonzódott a hétköznapi életre reflektáló alkotásokhoz, ezért kisebb sorozatot gyűjtött össze a jelzett műfajok valamelyikére szakosodott festők, így Fyt munkáiból. Hasonló lendülettel vásárolta egyébként az osztrák, pontosabban a Habsburg Birodalom területén élt mesterek portréit, csendéleteit, vallásos tárgyú munkáit is.

Ormós többször járt külföldön, az 1848-49-es forradalom után élt is egy ideig Olaszországban (kiváltképp Velencét szerette), illetve Németországban, Németalföldre azonban nem jutott el. Ennek előtte buziásfürdői házát avatta prosperáló vidéki művészszalonná, hisz a jellegzetesen magyar fürdőváros megfelelő környezetet nyújtott számára ahhoz, hogy ne csak ápolja, de ki is szélesítse, szorosabbra fonja kapcsolatait a korszak bohémeivel, kiválóságaival, többek között Munkácsyval, akit vendégül látott otthonában. Hatalmas vagyonra sosem tett szert, fényűző életmódot nem folytatott, ám nélkülözésre sem kényszerült, ezért is sikerült gyűjteményének gazdagságával lenyűgöznie barátait, honfitársait.

A felsoroltakra támaszkodva túlzás nélkül állítható: Ormós Zsigmond korának egyik legrangosabb vidéki festményanyagával rendelkezett Magyarországon. Bár a gyűjtemény jelentőségét, művészeti értékét többen is vitatják, nem szégyellve amatőrnek nevezni megalapítóját, a laikusok kimondottan nagyra becsülik, tisztelik a hajdani temesi főispánt, nem rejtve véka alá azt sem, hogy múzeumi sétájuknak egyetlen oka van, ez pedig a klasszikus festészetet képviselő, összegző Ormós-gyűjtemény iránti szenvedélyük. Ha rajtuk múlna, a két temesvári múzeum egyikét a 19. századi gyűjtőről neveznék el. De mivel hivatalos szinten ez az ötlet még egy fél mondatban sem merült fel, máig sajnálatos, hogy ezt nem maga Ormós tette meg annak idején a Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Társulattal. Min-

denesetre bárminek is hívják majd a jövőben, a kollekció gazdag történeti forrásgyűjtemény (is) fog maradni, amelyből remélhetően nem kopnak majd ki a magyar históriát illusztráló művek és jeles személyiségek portréi.

A gyűjteményt először 1919 után fenyegette veszély, hisz abszolút tisztázatlan és homályos volt, miként fogja kezelni, értelmezni az új hatalom. Aztán jött a két világháború közötti, aránylag biztonságos periódus, amely a vaskor egyre erőteljesebb és féltelmezebb fellépéséig tartott. Jóllehet a 1945. évet követően még akadtak biztató jelek, az mindenki számára világos (volt), hogy 1938 és 1945 között tengernyi mű tűnt el, került külföldre Romániából, vagy pusztult el idehaza. Pontosan a mai napig nem tudja senki, részletekbe menően semmiképp, mi az, ami csak rejtőzködik valahol, s mi az, ami örökre elenyészett.

Ekkoriban még rengeteg minden hiányzott a múzeumok felszereltségéből, sorsuk is zavaros, labilis, kétséges volt. Aztán 1948-49-ben bezárult az ország, a legsötétebb sztálinizmus szakadt rá, úgyhogy megszűnt a korábbi látszatdemokratizmus. A magángazdaságokat felszámolták, aminek következtében a műkereskedők is elszűnyedtek: a műtárgyakat a felszín alatt mozgatták, ráncigálták a későbbiekben – jogilag erősen vitatható formában.

Mivel a képző- és iparművészeti munkáknak csak belső piacuk létezett, áraik mérsékeltek maradtak. Akiik rendelkeztek pénztartalékokkal, azok számára ez volt maga az aranykor: elsőrangú hazai és külföldi képekre tettek rá ekkor bagóért a kezüket. Az árverések 1990-es évek derekán, a kapitalizmus konszolidációjának kezdetétől éledtek újjá, a törvényes üzleti tevékenység pedig valamivel korábban (vagy talán még mindig nem?).

Ormós előkelő társadalmi pozíciója, privilegizált helyzete természetesen sok esetben megkönnyítette számára a beszerzést. Ehhez társult segítőként művészettörténeti műveltsége s iskolázottsága, illetve az, hogy a gyűjtésnek jó érzékkel lendült neki, a hagyományos értékek iránti fogékonysággal, így kollekciója lassan-lassan kiváló művek tárházává alakult. Elképesztő mennyisé-

Id. Vastagh György: Ormós Zsigmond

Rembrant után: Svájci sapkás férfi

gű műtárgyat halmozott fel a művészet minden ágából, felölelve s szemléltetve a legfőbb európai iskolákat az itáliai reneszánsztól a modern mesterekig. Külön érdeme, hogy szívesen áldozott a gondos archiválásra, egy téka felállítására, könyvek és katalógusok kiadására, ezzel pedig egy egyre népszerűbbé vált – formai mintát is teremtő – folyamatot indított el a hetvenes évek derekán.

Az intelligens múzeumi vezetőnek is beillő 1888. évi pompás kis kalauzában jelen írásunk tárgyai, a holland mesterművek is szerepelnek, ám annak a téveszmének a szellemében, amely akkor helyénvalónak számított, ma viszont már avíttnak. A kortárs kutatók ugyanis érvekkel cáfolják, hogy Hollandia aranykorának életképei a polgári realizmus jellegzetes példái, a valóság hű tükrői lennének, és állítják: a zsánerkép mint a mindennapi életet a maga közvetlenségében megjelenítő műfaj a 19. század konstrukciója. Szerintük e munkák többnyire nem a korszak emberének tipikus élethelyzeteit, viselkedési szokásait és tárgyi környezetét jelenítik meg, hanem meghatározott – néha nagyon összetett, el-

lentmondásos és többsíkú – üzeneteket, igazságokat és szentenciákat fogalmaznak meg, a képzeletbelit vetítik a vászonra vagy a fatáblára, önmagunk hibáival, gazságaival szembesítenek. Nem annyira a mindennapokról, inkább egy premodern, kora-polgári társadalom erkölcsi, vallási és köznapis érzület-, illetve gondolatvilágáról tudósítanak. Tehát nem annyira láttatni akarnak, inkább kódolt mondanivalójuk van. A paraszt-zsánernek például kevés köze van az egykori falusiak életéhez, és a bolondok, koldusok, mutatóványosok sem pusztán azért kerültek a képekre, mert a fellendülő kapitalizmus szükség-szerű kísérőjelenségeként ellepték a városokat, hanem típusfigurákként, morális célzatú általánosítások hordozóiként jelennek meg, az „amiként az öregek énekelnek, úgy füttyölnek a fiatalok” népi bölcsesség közvetlen látványává való átírásaként.

E gondolatmenetnek megfelelően a gyakran szerepeltetett mulatozók sem a korszak társasági életéről tájékoztatnak és nem csupán a vidámság ártatlan apoteózisai, hanem a tékozló fiú sanyarú sorsával fenyegető okító példázatok

azok számára, akik nem őrzik kellő gondossággal vagyonukat és erkölcsüket. A rejtjelezés a halakat, szárnyasokat, nyulakat kínáló belső és külső, konyhai és piaci jeleneteket, csendéleteket is átvitt értelmek hordozóivá teszi: pajzán, erotikus célzások, a kicsapongás veszélyeire intő ősi tanítások fedezhetők fel bennük. Még az egérfogó és a madárkalitka is – mint csapda – a szerelemnek volt a metaforája, a közönség pedig végtelen örömet lelte a pikáns téma és annak megjelenítése közötti kontrasztban. E mára bizarrá és nehezen érthetővé nemesedett, itt-ott szöveges feliratokban is megnyilatkozó különös nyelvezetnek egyéb tartozékai is megnevezhetők, így az emberi élet törekénységét, esendőségét és a dolgok hiábavalóságát jelképező szappanbuborék, vagy az illúziókba vetett hit veszélyére, a jobb önismeret fontosságára figyelmeztető tükör.

A vizuális formába bugyolált és a valósághű látvány által gyakran eltakart jelentések, tartalmak rendszeres feltárására a 20. századi művészettörténeti kutatás Eddy de Jongh vezette ikonológiai iskolája dolgozott ki módszereket,

beleértve eme eljárásokba a korabeli emblémás (vagy jelvényes) könyvek, képi szótárak forrásként való használatát, a motívumkapcsolatok, témátípusok elkülönítését és megfeleltetését az egykorú nyelvi fordulatokkal, irodalmi referenciákkal.

Németh István ellenben folyton azt hangsúlyozza: ha a képeket kizárólag ikonológiailag, absztrakt nyelvi üzenetek, komor erkölcsprédikációk, feszes vallási jelentéstartalmak pusztá hordozóinak tekintjük, akkor nem merítjük ki e különös kultúrtörténeti jelenség egészét. Állítja: a holland festőknek mindennél fontosabb volt az, hogy alkotásaik élményszerűek, humorosak, szórakoztatóak és sokértelműek legyenek, a képből kitekintő figurák pedig a nézőt is bevonják a mókás játékba. Ekként lettek ezen életmorszáok, zsánerek a modern populáris kultúra egyik kora, de nagyon sikeres, avatott formái.

A flamand piktorok igencsak sikamlós, szaftos témákat variáltak. Külön dolgozták fel a bordélyjeleneteket, de a tejet öntő nőt is tematizálták, mert a világosság mellett a kor festészetére a nagyfokú specializálódás és a konkurencia volt még karakterisztikus. Bizonyos motívumok azonban rendkívül gyakran ismétlődnek náluk. A nagyszámú erotikus festményen a valódi üzenet a kép háttérében bontakozik ki, s végül a tékozló fiú bibliai példázatává, a vagyonát nőkre, szerencsejátékokra s itálra költő léha ifjúság elleni vádbeszéddé alakul.

Vagy vegyük a kocsmajeleneteket.

Az egyik névtelen szerzőnkől származó Részeg férfiúra rejtett forrásból érkezik a fény, amelynek csóvája a borotvátlan, elhanyagolt arcra s az összekulcsolt kezekre vetülnek. A megvilágított, jelentősséggel bíró díszletek közül nem hagyható ki a felborult fedeles kék kanccs sem, amelyből bor ömlik a földre, miközben az asztalnál ülő rongyos öltözetű fickó szomorkás ábrázattal imádkozik, kábán álmélkodik. Dekorációs, ám fontossággal bíró elemként a pipa s a tubákos bőrzacskó tűnik fel mellette.

Nagyjából ugyanebben az időben készülhetett a vidáman pőfékelő hollandus képe is, amely a nyilvántartásokba szintén Részeg férfiúként került be. Köszöntve a

nézőt, hősünk egyik kezében pipát tart, a másikkal az asztalon könyököl. A bútordarab lapját némi dohány, egy másik pipa és egy hatalmas kanccs telíti meg, felfokozva a festmény amúgy is virgonc hangulatát, hisz a modell kipirult arcáról, széles mosolyáról más sem juthat eszünkbe, mint hogy jócskán a pohár fenekére nézett. Bár a mából a múltba visszatekintve úgy tűnik, a 17-18. század embere szimpatikusnak találta s idealizálta az efféle, örökké vidám, illuminált fickókat, a vallásos neveltetésben részesült németalföldi elődök valójában azt tartották: a teli kannák és poharak az istenkáromlókhoz meg az agyalágyultakhoz illenek.

A festmény ezért nem portré, hanem zsánerekép.

Bármi is legyen, bazsalygó pipázgatónk kivételes azon karakterek között, akik komikusak és groteszkek egy személyben, úgy mint az 1371-es leltári számmal jelzett Utcazenészek, vagy az arctalan tömegből kiragadott, majd kikarikírozott németalföldiek többsége, akik teljesen átadják magukat a féktelen bulizásnak, dudaszóra falatoznak, vedelnek, évődnek és enyelegnek, hevesen vitáznak és veszekednek, az italtól felhevülnek, husángot ragadnak, majd nekiesnek a másik torának, verekednek, udvariaskodnak. Rendszerint a mértéktelen alkoholfogyasztás egyéb következményei is felfedezhetők a festményeken, de az okádó vagy a szükségét végző falusi sem ritka tünemény. A hollandusok ábrázolásmódja tehát csöppet sem hízog, inkább kellemetlen, pófátlan, alakjaik bumfordiak és közönségesek, ezzel együtt a romlatlan, idilli világ megtestesítői. Olyan értelmezések is születtek már, miszerint a paraszt a rossz, a gonosz, az alvilági erő megtestesítője volt a megrendelő arisztokrata számára, ám a városiak is egy náluknál alacsonyabb rendű embertípust, szellemi fogyatékos vélték kibontakozni, ficákolni benne. Általa a németalföldi művészek azt mutatták be, azt ábrázolták, mennyire nevetséges, kiábrándító tud lenni az, aki szabadon, gátlások nélkül éli ki az ösztöneit. Ezt a tartalmat nyomatékosították a figurák visszataszító, torz vonásai (például az utcazenészeké). A paraszt („boer”) amúgy is a bunkó szinonimája hollandul.

Ezen festmények elemzésekor azt is javallott figyelembe venni, hogy a reformáció képtilalma szinte teljesen megszüntette a vallásos témájú műalkotások iránti keresletet, ezért a művészeknek váltaniuk kellett: a bőkezű egyházi megrendelők helyett új vásárlói réteget kerestek és találtak maguknak, a gyarapodó, csiszolódó városi polgárságot célozták meg, az ő igényeikhez alakították munkáikat. Ez a fordulat kényszerítette ki a kisméretű képek iparszerű gyártását, s ekkor indult meg a szakosodás is: Albert Cuyp például csak teheneket festett, Jan van Goyen kizárólag tájképeket, amiként Hendrick Avercamp is, ám az ő művészete még ennél is behatároltabb, hisz a téli szépségek megörökítésének keretei közül sosem lépett ki. Ambrosius Bosschaert a virágcsendeleetekkel járt el ugyanígy.

Nem árt azonban résen lenni, ha a képen negatív jelentéstartományú állatok (macska, papagáj, majom), tárgyak (duda, lábzsámoly, koponya, lerúgott papucs) vagy alakok (koldus, bolond) bukkannak fel, mert ilyenkor a jelenet mögöttes tartalmakat rejtegethet, képezhet. A festményeken feltüntetett élőlények szimbolikája azonban korántsem felel meg elvárásainknak: a bagoly nem a bölcsesség, hanem éppen a sötétség és a butaság jelképe, a macska nem a megihitt házi tűzhely vagy a hízog ikonja, hanem az érzékiség és az ösztöneit követő ember megfelelője, amiként a papagáj a gondolkodás nélküli utánzás.

A múzeumunk tulajdonában lévő, már említett Ittas férfi például nem feltétlenül csak egy részeg rajza, hisz a korabeli ábrázolási típusokkal összevetve a lustaság szimbólumaként is felfogható. Ezen, különösebb nehézség nélkül értelmezhető képletnél viszont akadnak sokkal bonyolultabbak is (mint a piaci forgatagot, nyüzsgést dramatizáló sokelemes, majmos, halas, zöldséges, egyelőre raktárban fekvő festményünk). Ki hinné, hogy az asszonyokkal játszott kártyacsata vagy sakkparti tulajdonképpen szerelmi metafora, s a női csábításnak kiszolgáltatott, önmagukból kifordult, megszedített férfiakra céloz? Ezen életképeket tehát nemcsak nézni, hanem olvasni is javallott, sőt kell.

Az elemzésekbe az aktuálpoli-

Ifj. Frans Pourbus: IV. Henrik

tikai tartalmak is feltétlenül beemelőndők, hisz a 17-18. században képek révén tájékoztatták arról az analfabéta jónépet, mekkora kára származik majd abból, ha a pityókás kedvű, eltunyult aranyifjúság képtelen lesz a fegyverforgatásra – lévén, hogy frissességükre, teljesítő-képességükre óriási szüksége lenne a spanyolokkal háborúban álló országnak. Wouwerman Tájkép fogadóval című, gyűjteményünkben lévő képén is bakák italozgatnak oly nagy nyugalommal, mintha semmi dolguk nem lenne. Az ifjúságunk mint elveszített, elpredált erőforrásnak a felismerése valójában az irodalomból került át a 17. századi festészetbe, amiként az az archaikus igazság is, hogy menynyire rossz hatással lehetnek és vannak a fiatalokra a komolytalan, fegyelmezetlen vénék. Íróként többek között Jacob Cats és Dirck Volckertsz Coornhert dolgozta fel kellő feszességgel, tartással e témát.

Számolni érdemes továbbá azal, hogy a 16-17. században Hollandia Európa egyik legjelentősebb borimportőrévé lépett elő. A külföldről behozott rajnai, francia és spanyol nedűket elsősorban a módosabb polgárok fogyasztották, a szegényebbek többnyire beérték sörrel és pálinkával. Az ivóvíz elég rossz minőségű volt, ezért legfeljebb akkor itták, ha a pénzükből végképp nem jutott másra. A korabeli beszámolók szerint a hollandok minden lehetséges alkalmat megragadtak arra, hogy felöntsenek a garatra, az ivászatok szinte szertartásszerűen

zajlottak, ezekből a nők is alaposan kivették a részüket. Aki ilyen téren nem tudott, vagy nem akart velük lépést tartani, abban nem bíztak meg és udvariattannak könyvelték el. Alkalmanként talpatlan vagy csengettyűs poharakat használtak, ezeket ugyanis nem lehetett észrevétlenül letenni, rögtön megszólaltak, ha kifogyott belőlük a folyadék. Öblös kupáik és serlegeik, az úgynevezett roemerek és berkemeyerek úrtartalma mehökkentette a külföldieket. A testi alkohelizálás helyenként olyan méreteket öltött, hogy hatósági intézkedésekre volt szükség a túlzott szeszfogyasztás visszaszorítására. Megjegyezhető talán még az is, hogy a 17. századi Hollandiában a dohányfüst okozta bódultság száraz részegségnek számított, míg a pipásokat rookdrinkersnek, azaz füstivóknak aposztrofálták. Egyébként az „együtt ízlelni a hideg bort” kifejezést a szerelmeskedés metaforájaként is használták Németalföldön.

Előkelő helyet foglal el ugyanis is a kompozíciók formálásában az érzelmi töltet, a szerelmi kötődés, amely olyan evilági témák, földközeli realitások feldolgozásában tárulkozik sokszor ki, amelyek esetében nem is számítunk semmilyen többletre. Meglehetősen erős erotikus vonásokkal rendelkeznek például a különféle vásári forgatagot és vadászjelenetet ábrázoló képek: a fiatal hölgyeknek felkínált szárnyas, hal vagy nyúl mind-mind a szaporodás, a nemi szervek vagy a szeretkezés jelképeként, jelzéseként értelmezhetők, amiként a már említett sakkjáték, vagy az egérfogó is a szerelmi játék, a szerelem csapdájába esett férfi kiszolgáltatottságának toposza, a kisfiú szappanbuborékai pedig az élet sebezhetőségét, rövidségét sugallják. Ezek után azon sem csodálkozhatunk, hogy az önmagukat tükörben szemlélő nőalakok filozófiai magasságokba emelkednek, hisz a hiúságra, a gyorsan múló szépségre, a látszat és valóság csálókja mivoltára figyelmeztetnek.

A holland festészet tehát rejtvényekhez hasonlít, az úgynevezett többfenekű beszédhez, mert egyszerre több mindenről szól, sok mindent közöl, miközben az előző évszázadok populáris, olcsó metszeteiből merít ötletet és ihletet, amit aztán beleágyaz a hétköznapi megszokott környezete-

tébe. Az allegorikus, mitologikus jelleg, tartalom ekként kap új töltetet, imigyen oldódik fel a prózai egyszerűségben.

A fentiekben szemléltetettől valamelyest eltérő világ tárul a szemünk elé a módosabb polgárok, újgazdag ifjak szórakozását megörökítő korabeli életképeken. A múzeum gyűjteményében található, 2845-ös számmal jelzett festményen elegáns, hattedű társaság szórakozik, félig-meddig eltakarva a háttérbe húzódott idősebb szolgálónőt. A szereplők könnyed társalgással, társasjátékkal, a jóérzés határai között maradt udvarlással, civilizált muzsikálással ütik el az időt. Ugyanígy tesz a 88-as kép két zenésze: az egyik hegedűt, a másik lantot szólaltat meg, öfelségeiket egy gordonka, egy-két fuvola és egy izmos, csupasz férfitestet ábrázoló kisplasztika egészíti ki.

Méltó befejezésként illendő lenne megjövendőlni, merre halad a magyar műgyűjtés. Ennek megjósolása azonban egyfajta lehetetlenség, az irányvonalak ugyanis mindig az adott helyzet, a történelmi vagy gazdasági válság, esetleg a sikerperiódus, a felemelkedés, fejlődés, gazdagodás függvényei, de a magyar művészet külföldi ismeretlensége vagy ismertsége, alulértékelttsége vagy méltányolása is befolyásolja természetesen.

Annyit talán mégis megkockáztathatok: jelen pillanatban a jövő inkább tűnik biztatónak, mint lehangolónak, az elmúlt ötven évhez képest mindenképp, amely küzdelmes volt ugyan, lelkesedéssel, passzióval teljes, ám egymással ellentétes, egymásnak ellentmondó szakaszokból összetevődő.

A kulcs most a bizalmatlansággal, rettegéssel szemlélt újgazdagok kezében van, ők azok ugyanis, akik mindent besöpörhetnek. Ilyen vonatkozásban, azaz eszmeileg és esztétikailag persze kockázatos a vállalkozás, de ez az egyetlen út, amely kissé zötyögős, kátyús, sáros, de nem biztos, hogy nem lesznek aszfaltos, tükörsima részei, járható leágazásai. Kis pénzzel, jó szemmel és úri módra ugyanis ma már nem lehet a régiekkel, így az Ormósával vetekedő gyűjteményt létrehozni.

GURZÓ K. ENIKŐ

Hallották, Haranglábbon mi történt?

Egy ballada története

2005-ben Haranglábba egy új unitárius lelkész helyeztek ki. A fiatal, néprajzi érdeklődésű lelkész a falu öregjeit énekelte, népdalokat gyűjtve össze. Egyik ilyen gyűjtés alkalmával (a néprajzos ember körültekintésétől és előzetes ismereteitől vezérelve) megkérdezte egyik beszélgetőtársát, hogy ismer-e „Hallottátok (itt meg itt) mi történt” kezdetű dalt. Meglepetésére a nő igennel válaszolt, és pirulva énekelte el a hajdanról tudott helyi balladát.

A ballada ezennel „felébredt”, életre kelt, és – ha rövid ideig is –, újra betöltötte szerepét: emlékeztetett, eseményeket, személyeket idézett fel, háttértudásokat aktivizált.

Most azt szeretnénk megtudni, milyen funkciókat tud betölteni egy közösség életében egy nyolcsooros szöveg, mennyi háttér-információt bír el, majd hogyan válik fölöslegessé és elfelejthetővé. A ballada nem él, mégis hat: érzelmeket idéz fel, szankcionál, sértődést vált ki. Az, hogy tabu a faluban, azt is bizonyítja, hogy van hatása, tehát nem elfelejtett, hanem egy tudatos döntés következménye a nem-éneklése. Az alábbi ismertetés alapját a 2008 májusában a helyszínen történt beszélgetések képezik. Idegenként a faluba érkezve a falu idős nótafáját kerestük meg, majd az ő irányításával jutottunk el a többi, az esetet ismerő emberhez. Rávezető kérdésekkel igyekeztünk beszéltetni őket a kényes témáról, ám olykor letagadták a balladának az ismeretét is.

Faragó József osztályozása szerint Méder Sándor balladájának alapeszméje a gyilkosság (Faragó József: Háromszéki helyi balladák. In Uő, Balladák földjén. Kriterion, Bukarest, 1977. 372–88). Leginkább a férfialdozattal járó szerelmi gyilkosság típusba sorolható be.

A ballada szövege:

Hallatták, hogy Haranglábbon mi történt,
Méder Sándit a ház megett megölték.
| | : Vérért fogták, mint egy fogoly madárnak,
Méder Zsuzsa (a) legszebbik fiának.: | |

Zsiga, Zsiga, hogy nem fájt a te szíved,
Mikor ez én jó fiamat megölted?
| | : Akkor nem fájt, de most bizony meghasad,
Viselem a tizenkét kilós vasat.: | |

Az esemény alapjául egy helyi gyilkosság szolgált. Egy gazdag leányt ketten szerettek, és mivel a leány a szegényebb fiú szerelmét viszonozta, a másik fiú egy bálban bosszúból és irigységből megölte a szegényebb legényt. A balladát akkor rögtön megírta és énekelni kezdte a helyi bíró, a helybeliek és az érintettek nagy szűgyenére. Mindezt nem tudjuk

meg a balladából. Az nagyon kevés információt közöl, tulajdonképpen csak a kezdő- és záróformulát tartotta meg, ebbe sűrítve a legfontosabb információkat, hogy majd azok felidézzék a többi, kevésbé lényeges tudnivalót.

A balladát és balladagyűjteményeket vizsgálva rájöhettünk, hogy az teljes egészében kontamináció, sorok, sőt strófák közismertek.

A ballada első sora megjelöli az esemény színhelyét (Hallatták, hogy Haranglábbon mi történt), a második pedig a fő eseményt és a balladahős nevét (Méder Sándit ... megölték). „Mivel ez a formula tizenegy szótagú, (...) a második sora a legváltozatosabb módon igyekszik még közölni valami fontosat vagy érdekeset” (Faragó József 1977: 383). Ebben a beékelésben tapasztaltam csak változatosságot: az énekesek attól függően, hogy mit tartottak fontosnak kiemelni, változott a szó: „Méder Sándit a leányért/ egy leányért/ a ház megett/ a hársfa alatt megölték”. A harmadik és negyedik sor is beleilleszkedik a mintába: a harmadik sor költői hasonlat, a negyedik valamilyen minősítéssel megerősíti a balladahős kilétét: „Méder Zsuzsa/ Kadácsiné a legszebbik/ legkisebbik fiának”. Általában a balladákban ezután következik a történet elmondása. Ebben az esetben azonban ez hiányzik, a záróformulával folytatódik. Az utolsó sorok a gyilkos bűnhődését fejezik ki. Az egyik változat befejezésében viszont egy olyan utalás van, amelyet a hallgató csak a történet ismeretében érthet meg: „Akkor nem fájt, de most mindjárt meghasad,/ Ej-haj, úgysem tudtuk elérni a célunkat”. Ez arra vonatkozik, hogy a lány nem lett a gyilkos felesége, másik faluba ment férjhez.

Egy sajátos kontamináció jött így létre: a már megalkotott szövegsémákba konkrétumokat illesztettek be, ezzel megteremtették „a narratív reprezentáció és a megjelenített eset koherenciáját” (Keszeg Vilmos: Homo narrans. 2002, Komp-press, Kolozsvár, 303). Tehát a konkrétumok arra szolgálnak, hogy az amúgy közismert és mindenhol használt szövegről pontosan ez az eset jusson eszükbe.

Ha jobban megfigyeljük a szöveget, rájöhettünk, hogy alig van benne tulajdonképpeni információ. Ha össze szeretnénk foglalni, ennyi az, amit megtudunk: Méder Sándort Zsiga megölte a ház alatt egy leányért, és most börtönben bűnhődik a gyilkos. Viszont a helyiekkel beszélgetve rájöhettünk, hogy a falusiak nem csak ennyit tudnak: a ballada „emlékezési alakzat, amely a hiánytalan felidézést biztosítja, s amely az emlékezési esemény alapjául szolgál. A ballada csupán megkönnyíti, elindítja és irányítja” az emlékezést (Keszeg Vilmos, Aranyosszék népköltészete. 2004, Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 24). Ez

a megállapítás igazolódni látszott akkor, amikor a beszélgetés elején megkértem valakit, hogy mondja el a gyilkosság történetét, és az először a balladát énekelte el. Tehát az első dolog, ami eszükbe jut az esetről, az a ballada. Ennek a szövegnek az elmondása generálja az emlékezést: „közvetlenül követi a történet kiigazítása, részletekkel való kiegészítése. Ez az eljárás a helyi ballada használati módja” (Keszeg Vilmos, Aranyosságok népköltészete. 24.) A továbbiakban ezt a használatot, a felidézett emlékeket követem végig.

Elsősorban háttér információkat tudhatunk meg a balladahős családi körülményeiről. Méder Sándor anyja, Méder Zsuzsa egy földbirtokosnál volt szolgáló, és fia született a földbirtokos fiától. Az nem ismerte el a gyereket, s ezért Sándort későbbben mindig csúfolták. A nő azután férjhez ment, így lett Kadácsiné, és házasságából születtek még gyerekei. „Hát att többen es voltak testvérek, de azak egy más apától voltak. Ez bitangul lett. Szép vált az anyja s az ura megcsinálta s atthagyta. S elvette egy másik férfi s attól még lettek gyermekek. De nem voltak alyan módasak. De a legén szép vált.” (Joó Erzsébet, 81). A fiú mostohaapjáról, életéről nem tudhatni meg semmit.

A leányt, akiért a gyilkosság történt, Csíki Erzsinek hívták, szép és gazdag leány volt, és nagyon sokan vetettek rá szemet: „nagygazda leány volt, mondjuk úgy, s akkor szerették volna, s akkor a leány nem akart, csak erre. Hiába volt szegén fiú, mert ezt szerette” (Szász Irma, 75). Sándor, „ez, akit megöltek, ez szerelemgyermek volt, de szép. Fizikum is, de úgy látszik, hogy volt, mert a génekben van ilyen, hogy megmarad a magatartás. Se nem volt iszákos, így mondták, de szép ember volt” (Balogh János, 81).

A gyilkosság részleteit is tudni vélik a faluban. Beszélgetőtársaim mindannyian egybehangzóan nyilatkoztak arról, hogy az esemény egy bálon történt, ahol látszik, hogy volt, mert a tulajdonképpen tettes, nem lehet tudni. Négy bűnrészes volt, ezeknek a nevét is tudják, de azt, hogy ki szúrta a kést az áldozat hátába, nem lehet tudni.

Szász Irma (75) így meséli el a történetet: „kijött, s akkor utánafuttak, s akkor ahogy van az üzlet, leverték a földre s megszúrták a mejit, mert azt mondták, hogy izé volt, Debreczeni Zsiga. Mind azt mondták, hogy más volt. De közben ő volt, mert kiskorú volt. Megszúrták, s akkor még belérugott kétszer Belényesi Jóska, s mondta, hogy még szuszog. Így, ahogy én hallottam régebből. S akkor Orbán Jánoska s ezek otthagyták a földön s visszamentek a bálba. S akkor hogy ki kapta meg, nem tudom, s akkor hazahozták, de már vége volt. Mikor hazahozták, ide haza, már meg volt halva. Úgy megszúrták, hogy meg volt halva.” Balogh János (81) visszaemlékezése szerint: „Ez így volt, hogy ketten megfogták két oldalról, vezették, s hátulról, hogy ne lehessen tudni, hogy ki, megszúrták. Megszúrták, tudón szúrták, vartyogott a vér benne, kifolyt a vére s ők elszaladtak. (...) A fiúk, akik tudták, hogy mit cselekedtek, kimentek, mikor látták, hogy villanyfény nem volt, se semmi. S látták, hogy att van, s megmozdítsák, s hogy tudón van szúrva, zakatolt a tüdő, vagy mit tudom én micsoda. S akkor hazavitték, s azt mandták a Zsuzsa néni, hogy na hazahoztuk a fiát, fektesse le, mert be van rúgva. S tegyék az ágyba. Az ágyba is tették, hanyatág fektették és reggelre, hogy hanyatág... Arcra

volt esve, s akkor az egész mellkas s tüdő tele volt vérrel, s akkor ahogy hanyatág fektették az ágyra, reggelre vértó lett a hogyhíják alatt.”

A történet viszont itt nem ért véget. A börtönből szabadult elítéltet a falu elutasítóan fogadta. Egy konkrét eseményre így emlékszik vissza Szilágyi Julianna (51): „mikor hazajött, s elment a misére, bátyám (mert nekem bátyám volt ennek a Sándornak egyik testvére) felállott s kijött hamarabb. S megvárta, amíg vége lesz a misének. S amikor jöttek ki a miséről, akkor a késhegyit végighúzta a nyakán, így ne. S olyan sok vér volt, ott végigcsorgott, jaj olyan borzasztó volt (...) Nem vágta el, csak megkarcolta. De folyt a vér, emlékszem, sikítottak s olyan borzasztó volt. Osztan el is költözött a faluból s utána nem is jött haza”. Balogh János (81) a gyilkos elmenekülésében és egy másik bűnrészes fiának öngyilkosságában igazságszolgáltatást, méltó büntetést lát: „én azt mondom, hogy majdnem van egy igazság az egészben. Lehet, hogy ezt nem éppen a Mindenható Isten, hanem a nagy természet adja így, hogy... hogy is fejezzem ki, hogy megbüntettem az atyák vétkeit. Orbán Jóska édesapja cselekedete után elég rövid időre felakasztotta magát. (...) Akkor a másik, a polgár, akire ráfogták, hogy ő szúrta meg, az úgy elmenekült, soha senki nem tudta meg, hol lett az életinek a vége”.

A ballada tehát elsősorban az emlékezést segíti elő, viszont nem szűkíti be az emlékezési tartományt, hiszen a gyilkosságot közvetlenül érintő háttér-információk mellett az asszociativitás útján más emlékek is felidéződnek. Balogh János helyi nótafa a ballada kapcsán kezdett el beszélni Nagy Zsigáról, a ballada szerzőjéről, az ő tulajdonságairól, majd egy felemlegetett esemény kapcsán, hosszú láncolaton keresztül a szerelem és házasság témakörig jutottunk el. A többi beszélgetőtárs nem volt annyira beszédes, igyekeztek a lehető leghamarabb túl lenni a kínos témán. Itt érhetjük tetten a ballada másik fontos jellemzőjét, funkcióját: érzelmeket idéz fel és vált ki. Joó Erzsébet a ballada szövegének mondása közben olyannyira elérzékenyült, hogy alig bírta elmondani azt. Itt is aláigazolódni látom dolgozatom elején felvetett gondolatomat: ha ekkora hatása van, nem lehet véletlenszerű az eltűnése, továbbadásának megszakadása (/ megszakítása).

Mikor, hogyan szokták előadni a balladát? A kérdésre egy személy válaszolt. A válasz: „Amikor olyan társaság esszegyült, s nem volt a társaságban olyan köztük, akkor hát... Vagy ha volt egy olyan vita, akkor mondták, hogy nehogy úgy járj, mint Méder Sándi” (Balogh Mária, 78). Viszont egy nagyon releváns választ látok arra a kérdésemre, hogy miért tűnt el a ballada Joó Erzsébet (81) megállapításában: „Hát mast mit? Mast nincs ilyen, mindent lehet. Mindenkinek szabad mindent, nincs alyan, hogy nem szabad”. Tehát egyrészt megszűnt ez az élet-helyzet, amely generálhatná a ballada példaként, példázatként való használatát.

A gyanúsított hozzátartozója „nem akarja tudni” a balladát, nem akarja énekelni, letagadja a ballada ismeretét. A ballada tehát nem csak emlékezési alakzat, hanem szankcionáló eszközként is funkcionálhatott. Azonban a két család kibékült egymással, a gyanúsított leszármazottai olyannyira köztiszteletnek örvendő személyek, hogy a ballada éneklése által nem akarják marginalizálni őket. Tehát a ballada-

éneklés nem csak a hozzátartozónak válik szegényévé, hanem a falusinak is: ezáltal megbántja szomszédját, rokonát, falutársát. „Ezt úgy mondom, hogy én se nem akartam énekelni, most se nem akarom. Például most is a gyermekeim azt mondják, hogy ne-hogy nevet mondjak, mert nem akarok elítélni senkit se” (Balogh János, 81).

Mi lehet tehát az oka annak, hogy nem él már a ballada? A legteljesebb válasz szerintem már megfogalmazódott: „Ami egy közösség szociális viszonyai-ban elveszíti relevanciáját, két egyén között nem tud

személyes szándékokat továbbítani, megszűnik ha-gyománynak lenni, előbb az emlékezetbe költözik, majd végleg elfelejtődik”. (Keszeg Vilmos, Aranyos-szék népköltészete, 14.)

Beszélgetőtársak: Balogh Mária (78), Szilágyi Juli-anna (51), Joó Erzsébet (88), Balogh János (81), Szűcs Éva (61), Szász Irma (75). A gyűjtés helye és ideje: Harangláb, 2008. május 24–26.

DANIEL RITA

A pogocsás ember

Családi nevén Demeter János, vagy talán Deme-ter László, esetleg László Demeter lenne, de ezen kí-vül van még néhány neve. Magyarul Lakatos, romá-nul Lăcătuș, magyarul Demeter, románul Mitică. Te-hát Lakatos Demeter, alias Mitică Lăcătușu, avagy Vasile Dumitru. Ő maga Lakatos Demeterként írta alá a verseit. Románul, avagy magyarul beszélő falustársai többféle néven számon tartották tehát De-metert, mindenki megtalálhatta az ízlésének megfe-lelőt. Csak az ugyancsak Szabófalván született Rab János – alias Ion Robu – bukaresti érsek vette magá-nak a bátorságot, hogy leírja: ilyen nevű ember nem élt Szabófalván. Ez a magát érseknek nevező ember tehát – reméljük nem Isten nevében – nemcsak nyel-vétől, múltjától, de költőjétől is megfosztja, megfosz-taná a csángó népet. Melyből vétetett!

Lelke rajta. Szegény Lakatos Demeter még sírjá-ban sem nyugodhat békében. Moldva katolikus pap-jai, élükön érsekükkel, legszívesebben még onnan is kitzsitánák.

Persze Demeter sem szívelte őket különösebben.

Lakatos Demeter Szabófalván született, 1911. no-venber 19-én. Édesapjának kovács volt a mestersé-ge, s a román hadseregben harcolva – a sors fanyar fintoraként – az 1916-os erdélyi betöréskor, román érdekekért magyar testvérei ellen harcolva esett el. A gyermek Demeter harmadmagával, árván maradt tehát, gyorsan kereset után kellett néznie. Inasnak adták Románvásárba, innen azonban hamar meg-szökött, s a román cukorgyárban lakatosmestersé-get tanult.

Négy „falusi” (általános) és három „ipari” (szak-munkás) osztályt végzett, de ezek – mint önéletrajzá-ban írja – nem segítettek semmiben. Megállapítja, hogy édesapja, aki pedig egyáltalában nem járt isko-lába, „jobban olvasott és többet tudott, mint egy taní-tu”. Ami persze – a moldvai viszonyok ismeretében – nem nagy szó. Amikor kitanulta a lakatosmestersé-get – nyilván erről kapta ragadvány-, vagy ha úgy tetszik költői nevét –, elment söfőrnek, hogy világot lásson. 1930 és 1937 között szintársulatot vezetett a falujában, s az általa írt – vagy átírt – darabokat ad-ták elő. Emiatt „sokszor kikergették a faluból”, mert – úgymond – „ostorozta a politikusokat, a gazembe-reket, még a papokat is.”

Mivel a színészettel nem boldogult, ismét söfő-r lett, majd 1938-ban nyitott egy kis boltot. A világhábo-

rú idején azonban tönkrement, s 1948-ban ismét Ro-mánvásárban keresett munkát, ezúttal a cséplőgé-pgyárban. 1952-ben főgépész lett a vajgyárban. Innen ment nyugdíjba az 1970-es évek elején, nem sokkal 1974-ben bekövetkezett halála előtt. Erdélyből, a Szeben melletti Nagyselykről hozott feleségétől két gyermeke született, egy fiú és egy lány.

Tíz-tizenkét esztendősen korától írt verseket, még-pedig először románul. Ezek azonban teljesen érték-telen rigmusok, akárcsak későbbi, alkalmi, román-nyelvű politikai csasztuskái. Első magyar nyelven írt verse 1935-ben jelent meg Kolozsvárott, a Keleti Új-ság november 15-i számában, Dsida Jenő bábáskodá-sával, Latiatuk feleim zutuchel címmel. Azóta több ezer verset írt, s ezek közül jó néhány meg is jelent. A két világháború között az Ellenzék, a Jóestét és a Magyar Nép című lapokban, 1945 után pedig szá-mos romániai magyar lapban (Dolgozó Nő, Előre, Falvak Dolgozó Népe, Igazság, Hargita, Korunk, Megyei Tükör, Utunk, Vörös Zászló), valamint ma-gyarországiakban (Forrás, Kortárs, Magyar Nemzet, Magyar Nyelv, Művészet, Tanácsi Építő, Tolna Me-gyei Népújság, Új Írás, Vigília), és föltehetően még másokban is közzétek verseit.

Ezek a versek a magyar művelődés számára – esztétikai értékük mellett –, elsősorban, mint tájnyel-vi dokumentumok fontosak. Valóságos 20. századi nyelvemlékekről van szó, hiszen Lakatos Demeter megfelelő iskolák hiányában – akárcsak a többi moldvai csángó – nem tanulhatott anyanyelvén írni és olvasni. Egy a szóbeliség állapotában lévő, apáról fiúra, anyáról leányára szálló műveltségről és nyelv-ről hozott üzenetet tehát, elsősorban hallás után, jó-részt román ortográfiával leírt verseiben.

Szabó T. Ádám, az élete delén elhunyt nyelvész-professzor, az északi csángókra jellemző nyelvjárási sajátosságok egész sorát vette számba Lakatos De-meter költeményeiben. Úgymint a szavak hangalak-ját, toldalékolási módját, a ragozás rendszerét, a szó-alakokat és jelentésüket, valamint a mondatszerke-zetet. Ezek egyszersmind Szabófalva magyar lakos-ságának szavajárását is tükrözik, hiszen Demeter a szó legteljesebb értelmében népének költője volt. Ve-gyük sorba nyelvének sajátosságait, értékeit!

Az erős és határozott sz-elés, azaz az s hang he-lyett az sz szinte törvényszerű használata: szeghit (segít), maszt (most), senki (senki), szebeszül (sebe-

sül [értsd: savanyodik]), tejfelesz (tejfeles), filesz (füles [nyúl]).

A régi erdélyi nyelvjárásra s a mai mezőségi magyar beszédre jellemző a-zás: vagyok (vagyok), táncolni (táncolni), mikar (mikor). Lakatos Demeter verseire jellemző a nagyfokú í-zés. Elsősorban az é és az e helyett ír i-t, amint ez Belső-Erdély jelentős részén használatos: szip (szép), tighed (téged), míg (még), szigheled (szégyeled).

Szembetűnő sajátosság Lakatos Demeter verseiben az ü erős megterheltsége. Egyrészt a rövid ö és a hosszú ő helyett ír ü-t: ök (ők), üt (öt), ültezik (öltözik), kültü (költő); másrészt sokszor az i helyett is ü-t használ: üdü (idő), üsmerem (ismerem), szüve (szíve).

Bár költőnk ismerte és használta a cs hangot (például csángó), írásaiban gyakran s szerepel a köznyelvi magyar cs hangjele helyén. Például: sak (csak), sánnak (csinálnak), busura (búcsúra), surguba (csorgóba), silagak (csillagok), sukalni (csókolni).

Ritkábban, de előfordul, hogy a gy helyén dzs-t találunk: dzsermek (gyermek), dzsirend (gyéren), dzsir (gyér). Ez a jelenség a magyar nyelvterület nyugati szélén, a várvidéki magyaroknál is megfigyelhető.

Markáns és erősen régies vonás a határozott és a határozatlan névelő gyakori hiánya. E tekintetben több száz éves nyelvi múltunk egyik sajátosságát őrzik a szabófalvi költő versei. Például: „Bezzeg rossz lett mai világ igazánd!” Nyelve ilyen szempontból közelebb áll Mátyás király korának magyar nyelvállapotához, mint korunkéhoz.

Jelentős mértékben eltér Lakatos Demeter írásmódja a mai magyar helyesírási szabályzattól. Ennek természetes oka, hogy a költő román iskolában tanulta az írást, így a keleti szláv felé mutató román helyesírási rendszer uralja szóképeit: iár (jár), iácotom (játszottam), iutul (jótól), eghene fa (jegenyefa).

Régen elfelejtett szavaink és nyelvi fordulataink elevenednek meg költeményeiben, prózai írásaiban. Ilyen a 'sérül' szavunk rokonaként használt szérik (fáj) nyelvjárási változata. Hasonló a humály (felhő, felleg) szó is, a 'homály' köznyelvi szavunk alakváltozata. A 17. században a románból, szlávból átvett 'furulya' szó helyett a szabófalvi, s általában a moldvai magyar nyelvjárásban a 'süvölt' szavunkból származó szültü, szültül (furulya, furulyál) használatos. Mint a szabófalvi csángók általánosan, Lakatos Demeter is használta verseiben a Kárpát-medencén belüli magyarság körében már elfelejtett pogocsál, pogocsás (tréfál, tréfás) szavunkat is.

Lakatos Demeter versei tehát nemcsak a moldvai magyarság legrégibb rétegének életmódjáról, érzeliről és gondolatairól adnak számos művészi értékkel rendelkező formában hírt, hanem nyelvünk hajszálgöyökzetréről is fontos ismereteket közvetítenek. Ezért rendkívül fontos, hogy a nyelvészek, a művelt olvasóközönség, és maguk a moldvai magyarok is minél szélesebb körben hozzájussanak, olvassák, épüljenek belőle.

Ha egyik-másik, a szociolingvisztika lejárására vállalkozó hazai „szakember” csak annyi fáradságot venne magának – ha már helyszíni terepmunkára röstellnek vállalkozni –, hogy elolvassa Lakatos Demeter verseit, talán megváltoztatná légből kapott véleményét, vagy legalábbis nagyobb lelkiismeret-furdalás közepette vonná kétségbe a moldvai csángó tájnyelv magyarságát.

Az 1970-es években többször találkoztam Lakatos

Demeterrel. Akkor már gyakran zaklatta a szekuritáé. Versei, kapcsolatai miatt, de nem utolsó sorban azért, mert Magyarországról feltűnően sokan látogatták. Sokszor egész busznyai ember érkezett hangoskodva – sokat ugyan nem értettek a szabófalviak archaikus tájnyelvéből, de otthon eldicsekedhettek vele: jártak Demeternél. Demeternél pedig járt a – titkos és nem titkos – rendőrség, a turisztikai célponttá lett költőnél rendszerint kihallgatás, nem egyszer házkutatás lett az effajta látogatások következménye – amint arról Demeter bátyám többször is panaszkodott.

Ezért mindig szürkületben, a kertek alatt mentem hozzá, a szomszédjától egy kiskapun léptem át a kertjébe, így a házával szemközt lakó, felbérelt besúgó nem is tudta, hogy járt nála valaki.

Lakatos Demeter üdöztetése ellenére vidám, jókedvű ember volt, szeretett tréfálkozni, szóvicceket gyártott, anekdotákat mesélt, magnószalagon többször is küldött verses üzenetet Domokos Pál Péternek.

Mondom, jól ismertem az eleven Demetert, most mégis arról szeretnék emlékezni, miként él Lakatos Demeter emléke szülőfalujában. Több versében is feldolgozta azt a mesét, aminek az a lényege, hogy a kántor halászna, de nem fog semmit, míg aztán így fohászkodik: „Isztemem, ha én egy halackát fognék, azt a szegényeknek adnám!” S ahogy ezt kimondja máris hal akad a horgára, a kántor kirántja, belesupantja a tarisznájába, s azon gondolkodik, hogy hazatérve hogyan készítse el, süsse-e vagy rántsa, tehát a szegényekről már nincs szó. A tarisznya azonban lukas volt, a hal kiesett, egyet csapott a farkával, be a vízbe s el. A kántor pedig az égre tekint, s azt mondja: „Édesz Isztemem, hiszen én eszt a szegényeknek adtam volna”. Lakatos Demeter pedig levonja a mese eszmei tanulságát: a kántor elfeledte, hogy az ember az Istennel nem pogocsálhat. Ezt a szép történetet Domokos Pál Pétertől hallottam, aki előadásaiban mindig hozzátette, hogy a pogocsál szó hasonló értelemmel, már a 14. század végén szerepel a Schlagli Szójegyzékben. Ezt a témát Péter bácsi meg is írta a Magyar Nyelv 1959. évi számában, bizonyítva ezzel a csángók nyelvi archaizmusának művelődéstörténeti jelentőségét, s azt, hogy „a nagyon régi feljegyzéssel nyilvántartásba vett pogocsa magyar szó a moldvai északi csángómagyarok nyelvi használatában töltött nagy idő hiteles magyar tanúja.”

Úgy gondoltam, ennek a szónak az értékével Lakatos Demeter is tisztában lehetett, mert feltűnően sokszor használta. „Így kaptuk ezt vénektől” – írja, s több versben is feldolgozta a témát, mint becses nyelvemléket. Úgy éreztem, Lakatos Demeter, aki olvasott ember volt, talán egy kicsit tudatosan is használta ezt a szót, mint a régi magyar nyelv becses, rájuk bízott kincsének egyik gyöngyszemét. Ezért aztán meglepődtem, amikor falujában a pogocsa szó köznyelvi előfordulásával találkoztam, s különösen szép volt, hogy éppen Demeterrel kapcsolatban.

Az 1990-es évek elején filmet készítettünk Moldvában, s ellátogattunk Szabófalvára is. Ellátogattunk Demeter egykori házába is, ahol már egy fiatal csángó házaspár lakott, mert az özvegy hazaköltözött a leányához, Szebenbe.

Több embertől is megkérdeztem: milyen embernek ismerték Lakatos Demetert? Megleptek és meglehetősen a válaszok, hiszen tudjuk, hogy a földiek és a gyárák kétkezi munkásai általában nem sokra nézik az írókat, versfaragó embereket, különösen, ha

közülük való, falujukbeli. Lakatos Demeterre mégis mindenki szívesen emlékezett. Derék ember volt – mondták –, pogocsás ember volt – emlékezett az egyik szomszéd, mikor egykori lakóháza udvarán a kamera körül összegyűltek.

Milyen szép lenne, ha a pogocsás ember egykori házában egyszer életét és munkáit bemutató múzeum nyílhatna, homlokzatán pedig emléktábla hirdetné, hogy itt élt a csángók költője.

Lakatos Demeter költeményeiből eddig három válogatás jelent meg. 1986-ban az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete kiadásában, a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 26. köteteként jelent meg a Csángó strófák című kötet, mint nyelvjárási szöveggyűjtemény, 350 példányban, Hajdú Mihály és tanítványai szerkesztésében. 1988-ban, Bernben, az Európai Protestáns Szabadegyetem kiadásában, Csángú strófák címmel látott napvilágot verseinek válogatása, K. Lengyel Zsolt. Szabó T. Ádám és Szász Judit Anna szerkesztésében. 1992-ben az Áramlat Kiadónál Domokos Pál Péter költségén, Libisch Győző szerkesztésében jelent meg a Búcsú az ifjúságtul című kötet, ugyancsak igen kis példányszámban.

A Lakatos Demeter nevét viselő Egyesület pedig 2003. esztendő elején jelentette meg, az ugyancsak Libisch Győző szerkesztette a költő verseinek, leveleinek, prózai írásainak gyakorlatilag teljes anyagát tartalmazó gyűjteményes kötetet.

Szabófalva költőjének hosszú esztendőkön át dédelgetett vágya volt, hogy eljusson oda, hol „a nap leszentül”, vagyis Magyarországra, annak is a fővárosába, Budapestre. Élete utolsó pillanatáig bizakodott, hogy megkapja az útlevelet, a pasaportot. Bár egyik versében megvallja, a lelke mélyén tudta: Ceaușescu Romániájában erre aligha kerülhet sor. Szomorúan írta egyik, Domokos Pál Péternek küldött versében:

„Azt hiszem meg fogok halni,
s a lábam oda nem lép...”

Máshol keserűbben megfogalmazva:

„Mert szabad világban nem élünk,
Amerre hí a vágy, nem menünk,
Mit akarsz, nem lehet csinálni,
Hul parancsolnak, ott kell élni.”

Versei is csak halála után jutottak el nyomtatásban Magyarországra, akkor is csak kevesekhez, kis példányszámban.

Vajon nem rossz időben született-e Lakatos Demeter, a 20. század csángó költője?

Talán nem!

Ha néhány évszázaddal korábban érkezik erre a földre, bizonyára jeles, de ismeretlen mondó ember, népmesék, népdalok, a névtelenség homályában maradó forrása lett volna, mára talán még falujában sem ismerné senki a nevét.

Ha néhány évszázaddal – vagy talán évtizeddel – később születik, talán közismert költő, színész, ünnepelt színházi rendező, neves író lett lenne, de már aligha írt, beszélt, gondolkodott és érzett volna magyarul, hiszen szülőfalujában igen nagy veszélyben van a magyar nyelv.

Akár előbb, akár később születik tehát, nem lett volna belőle a magyar népi műveltség Moldvában fellelhető archaikus rétegének felszínre hozója, középkori okleveleink nyelvén verselő népköltő, a szabófalvi csángók magyarságának örökre hiteles bizonyítéka.

Nehéz élete, többszöri rendőrségi meghurcoltatása ellenére úgy érzem: jó időben született Lakatos Demeter. Művészetével már ki tudott emelkedni a folklórforrások gazdag, de névtelen buzgásából, de még magyarként lehetett a csángó nép költője.

HALÁSZ PÉTER

Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok Marosszéken*

A népi színjátékok, dramatikus szokások kutatása a magyar folklorisztikában viszonylag későn és nehezen indult meg, s akkor is számtalan elméleti és gyakorlati problémával küszködött. Különösen nehezkesen és félszegen bontakozott ki a farsangi játékok kutatása, mert az eredetileg irodalomesztétikai szempontokat érvényesítő népköltészeti kutatások sokáig nem tudtak mit kezdeni azokkal a szokáshagyományokkal, melyekben a mozgásnak, mimikának, gesztusoknak, maszknak, álcázásnak, táncnak legalább olyan fontos szerepe volt, mint a beszédnek, éneknek – egyáltalán a verbális kommunikációnak. Mi több, olyan jelenségeket kellett vizsgálni, amelyeknek nincs is állandó szövege, a pillanatnyi helyzettől s a mindenkori közönség reakcióitól, illetve a játékokban részt vevők alakoskodó és rögtönző képességétől függ, hogy milyen szöveg hangzik el, vagy nem hangzik el, mit és hogyan fogalmaznak meg, fejeznek ki.

Barabás László ilyen jellegű szokáshagyományok

gyűjtésére és vizsgálatára vállalkozott. Hatalmas kötege több mint negyed százados gyűjtő és kutató munka eredménye. S ha átgondoljuk, hogy ennek a hatalmas gyűjteménynek a létrehozása érdekében mind tematikai, mind területi szempontból szűkíteni kellett vizsgálódási körét, még inkább tudjuk méltányolni teljesítményét: a leszűkített körön belül igen mélyre kellett ásni, hogy ezt a gazdagságot, változatosságot fel tudja mutatni.

Tematikai szempontból úgy szűkítette a kört, hogy nem a teljes farsangi ünnepkört dolgozta fel, hanem csak annak egyik területét, a dramatikus szokásokat és színjátékokat, ezeken belül is első sorban a maszkos alakoskodást. Az így körbehatárolt vizsgálódásoknak biztos irányt és medret szabott – a gondosan kimunkált módszertani alapelvek nyomvonalán haladva – a tiszta logikával megalkotott rendszerezési struktúra, melynek fő és alegységeibe sorolta be a feltárt jelenségeket. Csoportosításának rendező elve az alkalmasság. E szerint három

nagy csoportot különböztet meg:

- a többször előadható, kötetlen, főként a fonókhoz kapcsolódó szobai játékokat, melyeket farsangi dramatikus játékokként határoz meg,
- a kötelezően a farsang végéhez kötődő szokásjátékokat,
- azokat a maszkos-alakoskodó játékokat, melyeknek előadása, megjelenítési ideje nem a farsang időszaka, de jellegükben, szerkezetükben, funkciójukban farsangiak.

Különösen fontosnak és jelentősnek tartom Barabás László teljesítményét kutatási körzetének területi-földrajzi körülhatárolásában. Ahhoz, hogy pontosan meghatározza milyen földrajzi-adminisztratív településcsoportokat von vizsgálódásai körébe, szembe kellett néznie a szaktudomány egyik évszázados mulasztásával: az egykori Marosszék, az egykori Maros-Torda vármegye, s a jelenkori Maros megye területén található települések néprajzi-táji hovatartozásának, táji tagolódásának tisztázatlan problémájával. Településtörténeti, nyelvjárási és néprajzi jelenségek rendszerét figyelembe véve alkotta meg – a szakirodalomban elsőként – Marosszék régió fogalmát, mely földrajzilag nem egyezik sem Marosszék, sem az egykori Maros-Torda, illetve a jelenkori Maros megyével: Marosszéknél nagyobb területet fog át, az egykori és mai megyei területnél viszont kisebbet. Néprajzi – kulturális értelemben Marosszék régiót kontakt-zónaként határozza meg, mely kapcsolatot, de ugyanakkor átmenetet is képez a vármegyei területek és Székelyföld között.

Gyűjtőterületén – éppen kontakt-zóna mivolta miatt – Barabás László öt kistájat különböztet meg: a Marosszéki Mezőséget, Marosmentét, Nyárádmentét, Küküllő vidékét és a Sóvidéket. Néprajzi szempontból e kistájak sem homogének, egyike-másika további két-három alegységre bontható (Marosmentét például Vásárhely vidékére, a Lapos Marosmentére és a Mezőség szélére, valamint Felső-Marosmentére bontja, a Nyárádmentén is megkülönbözteti – nyomos néprajzi indokokkal – az Alsó-, Középső- és Felső-Nyárádmentét).

S hogy jó úton járt Barabás László, amikor körültekintéssel és irigylésre méltó hozzáértéssel megalkotta Marosszék régió fogalmát, s meghatározta annak belső, kistáji tagolódását, mi sem bizonyítja jobban, mint a vizsgálódása tárgyául választott farsangi dramatikus szokásokban és népi színjátékokban megragadható eltérések, hiányok vagy jelenlevőségek a belső táji tagolódás mentén.

A könyv három, méretében különböző, jelentőségében azonban egyaránt fontos egységre tagolódik: a kötet élén található száz oldalnyi bevezető tanulmányra, a hatszáz oldal meghaladó játékrepertoárra és az abból lesűrhető összegzésre, és a kétszázötvenet meghaladó fotódokumentációra.

A tanulmány választ ad mindazokra a kérdésekre, melyek a farsangi dramatikus szokásokkal kapcsolatban felmerülnek. Tisztázza a farsangi szokások helyét és szerepét a magyar népi színjátékok és színjátékszerű szokások rendjében, vázolja a farsangi dramatikus szokások és színjátékok kutatásának történetét a magyar folklór egészében, s külön az eddigi gyűjtések történetét Marosszék régióban, érvel és meggyőző a Marosszék régió mibenlétét illetően, majd példás rendszerességgel és alaposággal bemutatja a marosszéki farsangi dramatikus szokások és

népi színjátékok rendszerét: a maszkos alakoskodás alkalmait és színtereit, hagyományozódás és aktuális előadás, típus és változat egymáshoz való viszonyát, elemzi a három, már említett nagy csoport – a farsangi dramatikus játékok, farsangi dramatikus szokások és a farsangi jellegű maszkos alakoskodás egyéb alkalmainak – meghatározó jellemzőit, időbeli és térbeli változásait, alcsoportjait és variálódási lehetőségeit.

A tanulmányt a Játékrepertoár követi, mely a maga nemében egyedülálló mind tárgyát-tematikáját illetően, mind a gyűjtőpontok sűrűségét (126 helység) és a feltárt anyag gazdagságát tekintve, nemkülönben a gyűjtés metodológiája, illetve a gyűjtött anyag rendszeres bemutatása tekintetében.

Negyedszázados gyűjtőtevékenysége során Barabás László nemcsak az élő szokáshagyomány gyűjtésére szorítkozott, hanem igyekezett feltárni gyűjtőterületén az idősebb nemzedékek emlékeiben élő „történelmi változatokat” is. Ennek következtében a farsangi dramatikus szokások és népi színjátékok Marosszék régióban fellelhető változatait nemcsak földrajzi vonatkozásban tudja felmutatni, de csaknem egy évszázadot felölelő időbeli változásait is nyomomon tudja követni.

Az is Barabás László gyűjtői-kutatói kvalitását dicséri, hogy nem zárkózott el a folklorizmus újkori jelenségeinek rögzítésétől sem, az elhagyott-elfelejtett, majd a színpadra állítás kedvéért felújított farsangi szokásjátékokat is figyelemmel kísérte és a maguk helyén értékelte.

Összegzésként elmondhatom, hogy Barabás Lászlónak sűrű bozótban kellett csapást vágnia – méghozzá úgy, hogy bozótkeze sem volt. Azt is magának kellett elkészítenie. A bozótkeze számára annak a kutatási módszernek a kimunkálását jelentette, amellyel megragadhatta a folklórhagyományok talán legillékonyabb és legkomplexebb jelenségeit: a dramatikus szokáshagyományokat. Olyan egyszeri jelenségeket, melyek évről évre megismétlődnek /megismétlődhetnek/, de kétszer egyformán nem zajlanak le, mert mindig hagyomány és újítás, egyéni és közösségi magatartásformák szimbiózisában valósulnak meg. Olyan szokáseseményeket kellett az írott szó erejével életre keltenie, melyekben a színjáték kellékeinek elkészítésétől kezdve a játék megvalósulásáig mindent le kellett írnia, még akkor is, ha ma már fénykép és filmezés segítheti a pillanat megragadásában. Le kellett írnia a látványt és a látvány keltette reakciókat, a verbális és nonverbális kommunikáció minden részletét, zene, tánc, alakoskodás, álcázás összefüggéseit és jelentéseit, hagyományos szerepek és újító törekvések helyét és funkcionálisitását, időbeli és térbeli eltéréseit vagy egyezéseit. Nem is beszélve arról, hogy mindezeket 126 gyűjtőponton vette számba. És nem is beszélve arról, hogy nem elégedett meg a felidézett szokásesemények leírásával, hanem farsang idején, ha esett, ha fagyott, nyakába vette Marosszék régiót, s a helyszíni gyűjtés semmivel nem helyettesíthető lehetőségeivel élve a maguk eleven valóságában figyelte meg azokat a közösségeket, melyek örömeiket lelik a hagyományos farsangozásban, „akiket fog a figura.

OLOSZ KATALIN

*Barabás László: Akiket fog a figura. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009. 675 l., 12 térképlap, 263 fotó

Egy szavahihető pedagógus

Lengyel Dénes Emlékezések 1914–1947 című kötete nemrég látott napvilágot a Művelődés Műhelye gondozásában. A szerzőről elmondhatjuk: Kisbaconban született, 1910. aug. 7. – elhunyt Budapesten 1987. júl. 19. Az utókor írónak, irodalomtörténésznek, kitűnő pedagógusnak tartja. Egyébként Kovács Ágnes néprajztudós férje volt. Anyai ágon Benedek Elek unokája. Édesapja nyomdokaiba lépve, 1932-ben szerzett Budapesten magyar–latin–francia szakon tanári diplomát. Középiskolai tanár Budapesten (1935–52); a Központi Pedagógiai Továbbképző Intézet magyar tanszékének vezetője (1952–61), majd a Petőfi Irodalmi Múzeum helyettes igazgatója nyugdíjazásáig (1970).

Pedagógiai tárgyú írásaiban az irodalomtanítás módszertani kérdéseivel foglalkozott. Szerkeszti a Nagy Magyar Költők c. sorozatot. Népszerűsítette a 19. század nagy alkotóit. Jókai Mór összes művei kritikai kiadásának egyik szerkesztője. Élete utolsó szakaszában intenzíven foglalkozott a magyar mondavilággal. Művei: Ovidius és a francia renaissance (Bp., 1933); La Fontaine (Bp., 1963); A fogalmazás tanítása a középiskolában (Bp. 1965); Jókai Mór (Bp., 1968); Benedek Elek (Bp., 1974); Régi magyar mondák (Bp., 1972); Irodalmi kirándulások (Bp., 1974); Magyar mondák a török világból és a kuruc korból (Bp., 1975); Így élt Jókai Mór (Bp., 1975); Kossuth Lajos öröksége. Mondák a 18. és 19. századból (Bp., 1977); Új élet hajnalán (történelmi mondák, Bp., 1979).

A felsoroltak között nem szerepel Emlékezések 1914–1947, amely az író-tanár életéből 33 Krisztusi évet foglal magába. Ezek az évek talán Lengyel Dénes életének (de nem csak neki) legfontosabb éve lehetnek, melyek messzemenőleg meghatározzák egész életének, magatartásának, viselkedésmódjának, életstílusát, gondolkodását.

Az ősök nyomában, hogyan látja a gyermek Kisbaconban élő Benedek Elek nagyapót körülvevő glóriát. A csodálatos székelyföldi táj benne a sajátos magatartást tanúsító embert. Lengyel Miklós dési tanár megjelenése. A két család, a Benedek és a Lengyel megmérettetése. Lengyel Miklós megőszülése, Budapestre való költözése. Az ambiciózus apát a magyar–latin tanárt Tavaszmező utcai gimnáziumba nevezik ki igazgatónak. Később ez az iskola felveszi a Zrínyi Miklós Gimnázium nevet. Szűz utcába való költözés. 20 évet laknak ebben az épületben. Az első világháború. A Tanácsköztársaság furcsaságai. „1920. június 4. váratlanul félbeszakad a tanítás. Megszólt a józsefvárosi templom harangja. A tanító bácsi felállított minket. Egy ideig nem szólt hozzánk, hallgatta a harangszót. Aztán megszólt: Gyerekek, jól jegyezzétek meg a mai napot. Most írták alá Párizs mellett, Trianonban azt a békét, amely a mi hazánkat megcsonkítja. Most veszítjük el az ország földjének nagy részét és sok millió magyart, akik a békekötés miatt más ország határai között fognak élni.”

Megtörtént a főhatalom-változás. Ennek hatása a Kárpát-medencében élő emberekre. Kisbaconba nem lehet a szokásos nyaralásra menni. A Gyermekvédő Liga külföldi utazásokat szervez. Svájci élmények. Itt jön rá arra, mit jelent, ha az ember nyelveket tud. Tolmácsol. Jutalom rengeteg csokoládé.

Gimnáziumi éve alatt komolyan tanul. Osztálykönyvtáros. Ezekben a részekben a szerző, anélkül, hogy tételesen megfogalmazná, rendkívül jól érzékelteti azt a tanári gárdát, amelyet még a kiegyezés utáni Osztrák–magyar Monarchia nevelt, akik megértették Klebelsberg Kunó (1922. jún. 16-tól 1931. aug. 24-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter, időközben 1930. szept. 8.–szept. 28. között ideiglenesen népjóléti és munkaügyi miniszter is a Bethlen-kormányban. A Magyar Történelmi Társulat és több társadalmi és tudományos egyesület elnöke volt. Minisztersége idején kiépítették a tanyai iskolák hálózatát, megreformálták a polgári iskolát és leány-középiskolát, lerakták a szegedi egyetem alapjait és felállították a bécsi, berlini és római magyar intézeteket.) nemzet építő szándékait. Az emberek reflexből megpróbálják élni azt az életet, ami már elmúlt. Az összezsugorított ország mindent megtesz azért, hogy lépést tartson az idővel. Markáns tanárok sora, melyek közül kiemelkedik Karácsonyi Sándor tanár úr alakja. A gimnáziumi évek kedves eseményei. Tanulmányutak: római, párizsi tartózkodások. A horizont tágulása. A lányok felfedezése. Kaland a kis Gavroche-sal. Aki végül is hallgatván az idő szavára német szabóhoz megy feleségül. Álláskeresés, Székesfehérvár a 20. században. Diákok között, a nagy példaképek feltűnése. A jövőn való meditálás. Erre így emlékezik vissza: „A fehérvári tartózkodás magányos elmélkedése is alkalmasnak bizonyult, ekkor mértem fel erőmet, s terveztem meg az egész életemet. Ami az erőt illeti, ez sem a tudományban, sem a művészetben nem jogosít önálló, harmonikus életmű megalkotására, de elég ahhoz, hogy a már meglevő értékeket másoknak átadja. Ezért hát egész életemben nevelni fogok, még pedig új eljárással... Csak akkor érhetek célba, ha minden tanítványom érzi, hogy szeretem őt.”

Az elképzelések, a vágyak, a szándékok darabokra törnek a történelem kegyetlen fordulatain. Az első zsidótörvény megjelenése után sajátosan alakul élete. Az ősök mindkét ágon (Lengyeléknél apa, anya, Benedekéknél az anyai ágon) már 1848 előtt Magyarországon élnek. A környezet is különböző képen reagál: van, aki nem törődik a fajtörvénnyel, de van olyan is, aki kiélvezkedni magát vélt felsőbbrendűségében. Megváltozott világ szokatlan és elfogadhatatlan, de nincs mit tenni ellene. Szerencséjének tartja azt, hogy a szülei nem kényeztették el, nem dicsérték agyba-főbe és nem abajgatták. A kemény munkára nevelték. Ezért elhatározása sem változott. De a világ körülötte nagyon. Munkahelyén való tartózkodás

dás enyhén szólva kínossá válik. Talán itt érezhető, mit is jelent az irodalomban és különösen a magyar prózában az, hogy az egyedek latin nyelvű műveltséggel rendelkeznek. Cifrázatlan szavakkal, pontos fogalmazással, rendkívül frappánsan írja le a körülötte zajló életet. Szavakkal nem vádol senkit, de azt a megváltozott életet, ami őt körülveszi szuggesztíven, meggyőzően ábrázolja: „Jóska nagyon ötletes: egyszer egy nagy seprűt szerzett, s kezdte az utat seperni. Elért a kapuhoz, ott is tovább sepert. Az őt hagyta, ő meg a kerítés mögött szép lassan haladt előre, míg arra jött egy taxi, abba seprővel együtt begyűrt, s a napot a városban töltötte. Mászor mesterembernek adta ki magát; egy colstokkal kezdte mérni a kijárat kaput, a falat, addig-addig mért, míg egyszer csak eltűnt az őt szeme elől.

Hiszen ha ilyen kedélyes elemekből állna a munkaszolgálat!

De nagyon-nagyon szomorú kép jelenik meg előttünk, amikor a századtársak panaszait hallgatjuk. Azon a címen, hogy segítenek az üldözött zsidókon, azok is rabolnak, akik megjártsszák a filozofizmust. Sokan vállalják a bútorok, az ékszerek, a valutamegőrzését, de akik megpróbálják visszavonni az ilyen megbízást, szomorúan tapasztalják, hogy kirabolták őket. Vajon ki a gonoszabb keresztyén, az e, aki nyílt antiszemitizmussal pusztít minket, vagy az, aki pártfogás címen rabolja el a rábízott értéket?... Olyanok is vannak közöttünk, mint Cs., aki nem csak külsőre ősmagyar, hanem származásra is, csak éppen nem tudja igazolni. De akad olyan is, akinek őrmester a keresztyén, most tért ki, talán ettől vár megoldást. Egy kis csoport őrszi emberi méltóságát, civilizált szokásait, művelt emberhez méltó stílusát, de a nagyobb tömeg eldurvul, nem mosdik, s úgy beszél, ahogyan a keret.”

A láger élet egyik kivételes, szívet is elszorító eseményét a 196. oldalon meséli el: „Hát én vagyok a bőrkamásnis, és ki kell lépnem. Ennek soha sem örül az ember: jobb a tömegben elveszni. Akivel a külön foglalkoznak (a század parancsnokról van szó), annak régen rossz. Kissé megilletődötten lépek ki.

– Nézze, én egész délután figyeltem magát. Minden forduló megcsinált. Ezért itt a század előtt megdicsérem! Hogy hívják?

– Elrebegek a nevem.

– Őrmester, hallotta a nevet. Ezen túl mindig ő kapja az első eltávozási cédulát, ne feledje, külön dicséretben részesült! Végeztem!

A sors iróniája, hogy sokat dolgoztam, mint diák, tanár, ifjúsági író, de külön dicséretben csak ládahordásért részesültem.”

A munkaszolgálat talán egyik legszebb részei, közé tartozik a Felsőbányai táj költői, lírai leírása, de tanulságos az a történet is, amely ott történik vele. 202. oldal: „A szellemi munka tekintélyt kölcsönöz: már a keret tagjai is tanár úrnak hívnak. Akkor érek pályám csúcára, amikor a milliomos Weismann úr megkér. Hogy Vilma lányát franciára tanítsam. Ez a milliomos szerény, egyszerű ember, nem restell alkudozni, amikor az óradíjat megállapítom. Azt mondja, hogy annyit csak Nagybányán adnak! Nem akarom mondani, hogy én meg Pestről jövök, megelégszem az alacsonyabb összeggel. A dolog, jellemző, a halál árnyékában is fizetnek a kultúráért, de ha alkudni lehet, akkor nem tágnak.”

Az Ukrajnában rossz a víz. Fertőzést kap. Széde-

leg, rosszul érzi magát, egyik barátja szerez neki, sorstársaktól, ellen szolgáltatás nélkül gyógyszert, ami az ottani körülmények között hihetetlenül nagy érték. (220. oldal)

Újjáépítjük Ukrajnát fejezetben egy figyelemre méltó eszmefutatását, idézném: „A munkaszolgálatosok legnagyobb része azt hirdette, hogy aki lerombolta az állítsa helyre, hozzák ide a horthysta tisztet, a németeket, bárkit, akit fasisztának lehet tekinteni, de minket szállítsanak haza, mert mi nem romboltunk, hanem amint lehetett, átjöttünk önként ide, mert a Szovjetuniót szövetségesnek éreztük.

Nagyon logikus érvelés, nehéz cáfolni. Akkor hát velünk igazságtalanul bánnak, s nem is kötelezhetnek az újjáépítés munkájára.

Sokat töprengtem ezen, míg kialakítottam álláspontomat. Végül arra a következtetésre jutottam, ha magyarnak vallom magam, osztoznom kell a közös felelősségre vonásban is. Nem én pusztítottam, hanem honfitársaim, akiknek nevelője vagyok. Az egyetemes felelősség elve és a nevelő felelőssége egyaránt arra kötelez, hogy na magam módján részt vegyek ebben az újjáépítő munkában. De hogyan.”

A könyvének hátralevő részében ennek a gondolkodásnak a gyakorlatban történő cselekedeteinek a megmagyarázásával találkozunk. Az alkalmazkodás magas iskolájával ismerkedhetünk meg, melynek alapjait valahol az Osztrák-magyar Monarchiában rakták le. A főbázis az a tudás, amely biztonságosan eligazítja az embert. Ehhez a gondolkodáshoz Horatiustól kölcsönöz gondolatot:

„Önmagán

az úr csak víg és az víg, ki naponta így

kiálthat: „Éltem!” Vonj az égre

holnap, Atyám, hamuszürke felhőt

vagy tiszta napfényt; nem teszi, bármi jön,

érvénytelenné azt, ami volt...”

(Bede Anna fordítása. 255. oldal)

Oroszul és románul kezd tanulni. Mind jobban beleveti magát a politikai munkába. Tájékoztató, hallgatják a BBC, magyar rádiót, híreket mond a kevésbé tájékozódottaknak. Mint tanár elsőrendű feladatának tartotta a hazafias nevelést, ami egy szempontból könnyű volt, mert a fogságban levők szívesen gondoltak az otthoni eseményekre, minden emlék megszépült. Sokan a fogságban érezték meg azt, hogy az otthoni élet sokkal jobb volt, mint ahogy ők azt annak idején elgondolták. A fogolytáborban azt is fel lehetett mérni, hogy a 3000 magyar fogolyból 300 írástudatlan. Az egyénileg elvégzett felmérésekből kiderült a többség nem tudta megmondani a legnagyobb költők és legfontosabb politikusok neveit sem. Nem beszélve arról, hogy a legtöbbjük még az újságokat sem olvasta. Általános volt a németgyűlölet. Ahol csak lehetett elverték a németeket.

A könyv utolsó előtti oldalán elmondja: „Az én hivatásom a tudományok és művészetek nevelő hatású oktatása. Beérem a középiskolai tanár feladatkörével és helyzetével, még akkor is, ha ez nem nagyon rózsás. Végül nem hagyok fel azzal a reménnyel, hogy olyan ifjúsági könyveket írjak, amelyek nevelőmunkámat kiteljesítik, és országos méretűvé teszik. Előre tehát az új úton, kezdünk új életet, a tanár, az ifjúsági író és a családapa életét.”

A sors ennek a feladatnak a megvalósítására még 40 évet adott.

Lapok a nagyenyedi Iparos Önképzőkör történetéből 3.

Az 1928. év egyik legkimagaslóbb eseménye az új székház átépítése, a célnak megfelelő átalakítása.

Ennek érdekében Nagyenyedi Magyar Iparos Önképzőkör Elnöksége 1928. március 31-i felhívásában a következőket közli: „Önképzőkörünk kultúrházának (színháztermének) felépítési munkálataihoz hozzákezdünk. Bizalommal és szeretettel fordulunk városunk és kisebbségi ügyünk nagytekintélyű reprezentánsaihoz, mint közjavainkat nagy áldozatokkal lelkes és kiváló támogatókhoz, hogy mindnyájunkért való szándékukban Körünket erkölcsileg és anyagiilag segíteni és támogatni szíveskedjenek.”

A felhívás hatására a város iparosai és más polgárai együttes erővel az önképzés, az ifjúság nevelése érdekében adományaikkal (228 adakozó örök adományával), kamatmentes kölcsönökkel, természetbeni hozzájárulással, fizikai munkával, fogatokkal segítettek az új otthon megteremtésének nem kis munkájában. „Ez a lelkes összetartás és áldozatkészség indítja meg az építkezést, hogy az állandó színpaddal ellátott nagy terem: mindnyájunk kultúrháza megvalósuljon – írja Sulyok Ferenc jegyző. – Jól eső véletlene a sorsnak, hogy éppen a 40 éves évfordulóval esett össze kultúrházunk fölavatása. Mintha a Gondviselés különös kegyelme áradt volna ez által reánk és egyben figyelmeztetődül, hogy legyünk törekvők és összetartók szenvedésben, béketűrésben, megértésben és örömben.”

A munkálatok tervezője és a költségvetés elkészítője (melynek értéke 650.000 lej) Bakó Károly építész volt. A terv megvalósításához pénzbeli támogatással segítettek: Szergely János (60.000 lejjel), a Kisegítő Takarékpénztár (200.000 lejes kamat mentes kölcsönrel és 400.000 lejt meghaladó folyószámlás kedvező feltételek mellett nyújtott hitellel), a Gazdasági Bank (5000 lejjel), a Hangya Szövetkezet (3000 lejjel az aggmenház alapra), Balla Béla (30.000 lejjel), Uzoni Kovács Józsefné (12.000 lejjel), Kovács Pál (6000 lejjel), dr. Jeney Elek (5000 lejjel).

A munkálatok során lebontották az udvari keresztépületet, és hozzáálltak a nagyterem megépítéséhez (mely színpaddal együtt 200 m hosszú, 10½ méter széles, 360 ülőhellyel, mellette két öltözővel és kis előtérrel). Az átalakítási és kibővítési munkálatok szeptember 22-re fejeződtek be.

„Legmaradandóbb emlékként él e nagy, önzetlen munkában – írja Sulyok Ferenc – az építésvezető Bakó Károly tervező építész munkája, ki ismert ügyességettel és agilitásával díjtalanul vezette az építést; - jelentős segítőtársa és helyettese Székely János kőművesmester volt, az ő ismert odaadó lelkességével. Mondanom sem szükséges, hiszen mindnyájan örömmel hordjuk szívünkben Balla Béla elnökünk lelkes és áldozatkész tetterjét és buzgalmát. Fiatalos energiáját tartsa meg a jó Isten sokáig!”

Az 1928. évi elnöki beszámoló név szerint felsorolja azokat a mesterembereket, akik segítettek: 23 kőműves, Katona Adolf ácsmester, szobafestők, la-

katosok (a Paulini-testvérek, Damó József, a Bocsárdi Testvérek, Márton József, Bartha Pál), Gergely Károly, esztergályosok, bádigosok (Hajdu Bálint, Krecsák József és tanulója), Kovács (Horváth Kálmán). Ezen kívül kisegítő munkákra tanoncokat, inasokat adtak: Molnár Gyula, a Paulini Testvérek, a Bocsárdi Testvérek, Ménesy Miklós, Illyés Árpád, Takács Pál. Napszámos munkák és pénz adományok, ingyen fuvarozás, traverzek és faalkatrészek szállítása 100%-os kedvezményrel, villanyszerelés Sarkadi Károly vezetésével. Az üvegezést előnyös áron Incze József végezte. Az asztalosok ajtókat és ablakokat készítettek, szereltek (köztük Lőrincz Mihály). Kunsch Antalné vállalta a függönyök, az ajtók és ablakok feletti drapériák anyagának megszerzését és elkészítését. Tomai Pál saját munkája: 6 nap udvarkert rendezés. Székelyhidny Sándor egy igen értékes üveges szekrényt adományozott a zászló és a hozzá tartozó jelvények kiállítására. Sok más értékes adománnyal gazdagodott az új székház: függönyök, dobkemencék, asztalterítők, evőeszközök, vas zászlótartó (a Bocsárdi Testvérek adománya), asztali író-készletek, sakk-készlet stb.

Az áldozatkész munka befejezése után, 1928. szeptember 23-án került sorra a Nagyenyedi Iparos Önképzőkör 40 éves jubileumi ünnepe, ekkor szentelik fel az új kultúrházat.

A Brassói Lapok 1928. szeptember 17-i száma A nagyenyedi iparos Önképzőkör 40 éves jubileuma című cikkében jelenti be az eseményt: „A számottevő tevékenységéről ismert nagyenyedi iparos önképzőkör szeptember 23-án üli meg 40 éves fennállásának jubileumát, kapcsolatosan a most épült kultúrházának felszentelésével. A szép előadó terem létesítése részben a tagok és a pártfogók áldozatkészségének az eredménye. A nevezetes jubileumot Erdélyszerte országos jellegűvé teszi az a körülmény, hogy az Iparoskör fővédnökséggel tisztelte meg közéletünk több kitűnőségét, meghívja az összes hasonló egyesületeket, az ismert tevékenységű iparos vezéreket, akiknek személyes részvétele buzdítás lesz a további munkára. 22-én ismerkedési estély lesz, 23-án, vasárnap délelőtt 11 órakor kezdődik a jubileum és házszentelés, délben bankett és este 8 órakor műsoros estély, kiváló művészi programmal. Fellép dr. Székelyhidny Ferenc, a budapesti operaház művésze is, aki egyben családi látogatóban lesz Nagyenyeden, továbbá Inczedy-Joksmann Ödön Dalszövetségi elnök és Balogh Gizella zongoraművésznő. Dalkari számok, élőképek és tánc fejezik be a szép ünnepséget. A résztvevő vendégek részére az elnökség lakásról gondoskodik. A rendezőség élén Balla Béla elnök áll, ki mindent elkövet a jubileum sikere érdekében. A kör díszes iparművészeti remekbe készült zászlóját özv. Kunsch Antalné zászlóánya koszorúzza meg.”

Az előkészületek során összeírták a meghívandókat, a fővédnököket, védnököket, a szervezetek, intézmények, társulatok vezetőit.

Az avató ünnepséget megelőző napon, az ismerkedési est előtti órákban a Kör két énekkara az Iparos dalárdával együtt szerenáddal tisztelte meg a fővédnököket, valamint Inczédy-Joksmán Ödönt és Ciuleanu alprefektust.

Az ismerkedésre a Kör udvarán a Szergely János tervezte hatalmas sátorban került sor.

Vasárnap délelőtt, az ünnepély kezdetét megelőzően Gazdag Géza és Felméri Sándor vezetésével a férfikar kivonult a katolikus temetőbe Fánta József „nagy hagyományozó sírjához kegyeletes emlékezésül.”

A tulajdonképpeni műsor vasárnap délelőtt 11-kor kezdődött, közebéddel folytatódott, majd este nyolckor ismét művészi műsor következett. A nagyterem bejáratánál „Tellár István gyönyörű virágszőnyege és Isten hozott! szövege fogadta a belépőket.”

Az ünnepség kezdetén a kórusok elénekelték Románia nemzeti himnuszát „precíz előadásban”, melyet a közönség állva hallgatott végig. Ezt követően Balla Béla elnök megnyitotta az ünnepséget, majd Sulyok Ferenc titkár jól dokumentált, szépen megfogalmazott beszédében ismertette az Önképzőkör 40 éves történetét, melyet így indított:

„Szeretve tisztelt Ünneplő Közönség! Kedves Tagtársaink és Dalostestvéreink! Körünknek a Nagyenyedi Magyar Iparos Önképzőkör új otthonának fölavatását és megszentelését olyan fölemelő ünnepnek tekintjük, mint amelyeneknek a jubileumi esztendőket szokás tekinteni: áldásosnak munkára és munkására egyaránt... A tetterőnek, az áldozatkésztségnek e nagyszerű ünnepén méltóképpen cselekedünk, ha rövid visszatekintéssel megemlékezünk Körünk történetéről.” Az előadó lelkes hangú beszédében köszöntötte az egykori alapító tagok még élő és az ünnepségen jelen levő személyeit: Willersdorfer Antalt, Puskás Józsefet és dr. Jeney Eleket, majd így zárta beszédét: „Isten áldása legyen Körünk munkásságán, az itt lélekkel csoportosuló tagokon, és azon a gondolaton, eszmén, hogy „értsük meg egymást”! Hogy kisebbségi sorsunkban kitartók, hűek és áldozatkészségesek maradjunk, és kulturális törekvéseinkben az eleven lélek dolgozzék!”

Az ünnepség kimagasló eseménye a házszentelés, melyet Jancsó Sándor, Kováts Pál, Bertalan József református lelkészek és Révai Kelemen római katolikus plébános celebráltak. „Kováts Pál szárnyaló imája után Jancsó Sándor mondott mély hatású beszédet és áldást. Révai Kelemen plébános imája után megszentelte a falakat, és az ifjúsághoz intézte buzdító szavait.” - jegyzi fel a krónikás. Ezt követte a számos vidéki társegyesület üdvözlője. Az enyedi polgárság nevében Fogarasi Albert nyugalmazott kollégiumi tanár köszöntötte a Kört, majd Bakó László elszavalta Dánér Béla ünnepi ódáját.

A meghatározó ünnepség egyik érdekessége a meszteravatás volt, melyet „a régi céhbeli törvények és előírások szerint” tartottak meg. Tiszteletbeli mesterekké avatták Szigeti Bélát, a Kisegítő Bank vezérigazgatóját és Elekes Viktor kollégiumi tanárt. A ceremóniát Balla Béla elnök, mint főcéhmester, három kalapácsütéssel nyitotta meg. A felavatandó mesterek érdemeit Spangenberg Albert ismertette. Oláh András lakatos cég mester Szigeti Bélát, Mészáros Gyula Elekes Viktort fogadták a cégbe üdvözölő be-

széddel, majd átadták nekik a Füzi Sándor dr. készítette művészi függőpecsétetes díszes mesterlevelet. A befogadó mesterek az új mestereknek felkötötték a kötevényüket, majd Balla Béla főcéhmester felhívta őket, hogy igyanak a cég serlegéből, és tegyenek fogadalmat, amelyet a közönség állva hallgatott meg. Az új tagok serleggel a kezükben „örökbecsű, szép tartalmú és szíveket megindító beszédet” mondtak. Brassai József zászlótartó a Kör zászlóját meghajtotta a közönség előtt, Kunsch Antalné zászlóánya gyönyörű hímzésű selyem szalaggal ékesített babérkoszorút kötött a zászlóra a következő jelmonddal: „Jól vessétek szívetekbe, egységben van az erő!”

Az ünnepély után az udvari sátorban közebédre került sor, ahol számos szép felköszöntő hangzott el. Este díszhangverseny volt a Kör nagytermében, ahol Inczédy-Joksmán Ödön elragadó melegséggel és nagy hatással magyar dalokat adott elő, Balogh Gizella zongoraművésznő Liszt rapszódiait játszott el, a nagyenyedi dalárdák pedig szebbnél szebb karénekeket énekeltek. Sajnos az estély fénypontja dr. Székelyhidy Ferenc operaénekes énekszáma elmaradt, mivel a hatóságok nem adtak erre engedélyt.

„Este fényes műsor fejezte be a nevezetes napot... - jegyzi fel Sulyok Ferenc - A közönség páratlan összetartással vett részt a szép ünnepségen. A kör vezetőségének munkája minden dicsőreget felülmúlt. Nők és férfiak nagy, elismerésre méltó ügyszeretettel rendezték meg az ünnepség minden mozzanatát, fogadást és ellátást, úgy, hogy a közönség háláját is kiérdemelték. A két nap feledhetetlen marad minden szép emlékével.”

Az építkezés, házavató és a 40 éves jubileumi ünnepségek megszervezésével párhuzamosan folytatódik műkedvelő előadások, összejövetelek, hangversenyek ismeretterjesztő előadások szervezése. Az előadássorozat lelkes szervezője Elekes Viktor kollégiumi tanár.

A férfikar 52 taggal, a vegyes kar 47 taggal működött, Felméri Sándor vezetésével hetente két este próbáltak. Augusztus 4-5-6-án a segesvári dalosversenyen, a vegyes kar tagjai saját költségükön vettek részt, mivel az építkezés felemésztett minden pénzt. Ezúttal III. díjat nyertek, melyet ezüst Schubert-plakkal jutalmazott a bíráló bizottság.

A kör férfi kara egyesült az Iparos Dalárdával. (Az utóbbi szervezeti szabályzata az iratcsomóban Tomai Lászlótól)

A könyvtár 1022 kötetet, a hangjegytár 138 féle mű kottáját és dalfüzeteket tartalmaz.

Taglétszám: rendes tag: 428, pártoló tag: 103, női tag: 393.

Egy munkás évtized után, 1938. szeptember 25-én került sor a Kör fennállásának 50 éves jubileumi ünnepségére.

A rendezvény délelőtt 11 órakor díszközgyűléssel kezdődött. A Királyi Himnusz a Nagyenyedi Iparos Dalárda énekelte Veress István vezényletével, az elnöki megnyitót Bakó Károly tartotta, majd Spangenberg Albert főtitkár ismertette az Önképzőkör 50 éves fennállásának történetét. Ezt követte Szabó Béni, volt országgyűlési képviselő ünnepi beszéde, majd az Egyesület zászlójának megkoszorú-

zása következett, mely előtt Elekes Viktor rektor-professzor mondott az alkalomhoz illő beszédet. Üdvözlő beszédek zárták a díszközgyűlést, melyet közebéd követett. Délután díszhangversennyel folytatódott az ünnepség, ezt követően reggelig tartó táncmulatság zárta a fél évszázados fennállás tiszteletére szánt napot. A talpalávalót Fánfuri Berci és cigányzenekara szolgáltatta, a tiszteletbeli cigányvajdák: Bakó László és ifj. Ménessy Miklós voltak.

Az enyedi polgárok mit sem sejtettek még arról, hogy ez volt a Kör utolsó évfordulós rendezvénye.

1938-TÓL AZ IPAROS ÖNKÉPZŐKÖR MEGSZŰNÉSÉIG

„1940. december 10-i kezdettel az Önképzőkör életében minden élet megállott...” – derül ki egy feljegyzésből.

Egy 1940. december 31-én készült gépelt okirat, melynek aláírói Paulini Róbert, Papp Jenő, Kralik Vilmos, Takács Pál az 1939-ben a Nagyenyedi Magyar Iparos Önképzőkör házépítésével kapcsolatos elszámolást tartalmazza. A munkálatok összege 104.465 lej. Az iratból nem derül ki, hogy milyen építkezésről van szó.

Előkerült egy, a Kereskedelmi-és Iparkamarának 1943. május 6-án küldött román nyelvű átirat, melyben válaszolnak egy korábban kapott részletes kérdőívre, amelyben a székhellyel kapcsolatosan ez olvasható: „Exista in Aiud Str. Mihai Viteazul nr. 35. (ti. a székház) De prezent nu desfasoara nici o activitate, fiind ca de la luna martie 1939. si pana azi localul este recvirat si ocupat de Compania 2/13 Jandarmi. In acest timp nu a fost recvirat si a fost liber numai in timpul de la mai 1939. Sept. si Dec. 1939-Novemvrie 1940.” (Enyeden a Mihai Viteazul utca 35. szám alatti székházban jelenleg semmilyen tevékenység nincs, mivel 1939 márciusától a hatóságok lefoglalták, jelenleg a 2/13-as csendőrség alakulat használatában van. Ez idő alatt csak 1939. május – 1939. szeptember és 1939. december – 1940. novemberi időszakokban volt szabad (nem volt hatóságilag lefoglalva).”

Ettől az időponttól nem találtam (még) semmit a kör tevékenységével kapcsolatba. Régi enyediek tanúsága szerint a 40-es években még működött, 1949-ig, az államosításig, amikor minden civil szervezetet betiltottak, vagyonukat elkobozták, a kisiparosokat felszámolták és szövetkezetekbe tömörítették. Az Iparos Önképzőkörnek is minden tulajdonát államosították, így székházát, könyvtárát is. Ezzel megszűnt az enyedi magyar iparosság több mint fél évszázadig működő intézménye. Az államosítás után épületében a Varga Katalin Kultúrotthon működött (később Casa de Cultura, ma Centrul Cultural Liviu Rebreanu), ahol ma semmiféle magyar művelődési élet nincs. A nagyenyedi magyarság művelődési tevékenységét a Fehér-megyei RMDSz támogatja és a Dr. Szász Pál Egyesület egésze alatt működik a Dr. Szász Pál Magyar Közösségi Házban. Ez indokolja, hogy a hajdani Iparos Önképzőkör megmaradt iratai és díjai a fent nevezett Egyesület gondozásába kerültek.

Egészen más körülmények között még voltak törekvések a nemes művelődési hagyományok folytatására, a műkedvelő színjátszás és a kórusmozgalom terén.

Csókai Jenő fodrászmester és számos amatőr színjátszója még évekig ébren tartotta a színjátszás ügyét.

A tovább élő enyedi kórusmozgalomról ad hírt a Kórustörténeti füzetek 1. számában Tomai László A nagyenyedi magyar karéneklés története című írása. Innen tudjuk meg, hogy a kommunista diktatúra éveiben is működött Enyeden tanári, városi, gyári énekkar. 1972-ben magyar vegyeskar alakult, mely néhány évig folytatta a karéneklés nemes ügyét. Tagjai tanerők, más értelmiségiek, munkás fiatalok és háziasszonyok voltak. Bajusz Pál és Fodor László zenetanárok nagy hozzáértéssel és lelkesedéssel vezették a kórust. Sajnos a szocializmus éveiben működő színjátszó csoport és kórus csak a párt vezetése és irányítása mellett működhetett, a hatóságok állandó gyanakvással figyelték tevékenységüket. A Tellár László vezette nyilvántartásból tudtam meg, hogy 1976-ban 31 nő, 98 férfi, 1977-ben 26 nő és 32 férfi, 1978-ban 25 nő és 22 férfi, 1979-ben 17 nő és 12 férfi tagja volt a kórusnak, akik csekély tagsági díjat is fizettek. Tellár László volt az utolsó iparos önképzőkori tag, aki igyekezett ébren tartani az enyedi iparosok önképzési tevékenységét, maga köré tömöríteni az önművelődésre vágyó enyedi magyarok egy csoportját. Neki köszönhetjük, hogy a Kör levéltárának egy kis része megmenekült a pusztulástól. Az Iparos Önképzőkör megőrzött fém ereklyéit Fodor László nyugalmazott zenetanár nagy hozzáértéssel és ügybuzgalommal tisztította meg.

UTÓIRAT

Lehet, hogy teljesen feledésbe merültek volna több mint fél évszázad történései, ha nem marad fenn a kéziratos krónika, számos írásos dokumentum és díj, melyeket az Iparos Önképzőkör utolsó gazdája, Tellár László enyedi kertész és felesége, Tomai Rózsika néni, évtizedekig őrzött, majd haláluk után leányuk, Tellár Ágnes agrármérnök és nagyobbik unokájuk, Krempelsz József viselte gondját a becses dokumentumoknak. Ők adták át a több mint fél évszázadon át rejtőzködő kéziratokat és díjakat Józsa Miklós nyugalmazott kollégiumi tanár közvetítésével a Fehér-megyei Dr. Szász Pál Egyesületnek megőrzés, feldolgozás és népszerűsítés végett 2008. március elején, Tellár Ágnes 2003. március 13-án 80. életében hirtelen bekövetkezett halála előtt néhány nappal.

A Kör zászlaját Tellár László, leánya, Tellár Ágnes, Tomai László, nyugalmazott református lelkipásztor őrizte, majd az utóbbi átadta a Nagyenyedi Református Egyházközségnek. Pópa Tibor lelkipásztor restauráltatta és kegyelettel őrzi a lelkeszi irodában a több mint kilencvenéves zászlót.

NEDOROSZTÉK JÁNOS

Egy kolozsvári fodrász, aki aggódott Kossuth egészségéért

Nemzeti ünnepeinken történelmi nagyjaink emléke előtt is tisztelgünk, ilyenkor jó érzés magyarnak lenni, büszkeséggel tölt el a történelmi események felidézése. Mivel érzelmi viszonyulásról van szó, nehéz objektíven megvonni a határt, meddig tart a tisztelet és az emlékezés, és mikor válnak egy kiüresedett kultusz tárgyává jeles nagyjaink. A 19. század eseményeit, történelmi szereplőit, a kiegyezést követően, és a huszadik század során gyakran burkolták a felmagasztalás álcájába, alkalmi politikai érdekek lözvingjává degradálva nagyjainkat. Manapság azt a jelenséget tapasztaljuk, hogy a nemzettudat szándékos rombolásának részeként deheroizálják személyüket.

Történelmi nagyjaink közül kétségtelen tény, hogy Kossuth Lajosnak volt és talán van napjainkban is a legnagyobb kultusza. A személyét övező kultusz kialakulásának és továbbélésének objektív elemzése már megtörtént (ld. Hermann Róbert: A Kossuth-kultusz. In 48 kultusza. Szerk. G. Merva Mária. Gödöllő, 1999. 11–23.) Az érdekesebb mégis a szubjektív része ennek a folyamatnak, vagyis a 19. század második fele, a deákferenci kiegyezés lágyuló légkörében élő polgár viszonya Kossuth személyéhez. Mennyire lehet őszinte az a rajongás, az a hódolat, amely Kossuth irányában megnyilvánul?

Ebben a korszakban nem ritka az a kettősség, amely például a Kolozsvári Naptár 1862. évfolyamában is felfedezhető: a Cs. Kir. Felsőes Uralkodóház tagjainak és titulusainak felsorolása után Történelmi mellékpek címmel megemlékeznek az 1848-49-es szabadságharc több ezredeséről és az aradi vértanúkról, majd befejezéséként közlik a Klapka indulót Thaly Kálmán tollából. A szabadságharc leverését így summazza a korabeli kolozsvári cikkíró: „Közönséges emberek zsibbadni érzik karukat, ha legyőzött ellenök lábuknál fetreng. De itt nem úgy volt. A győztes nem tartá elegendő bűnhődésnek egy egész hős nemzet halálát. Megboszulá magát a legyőzöttek főnökein. Szomorú dicsőség!” Úgy tűnik minden tekintetben megadták a császárnak azt, ami a császáré!

A kiegyezést követően Magyarország polgárai közül sokan megpróbálták eljutni Kossuthhoz. A ceglédi százas küldöttség tagjaitól kezdve Udvardy Feriig, a magányos szombathelyi biciklitúrázóig számos ember felkereste őt. Politikai érdekektől és egyéni ambícióktól vezérelt emberek éppúgy hódolatukat fejezték ki levélben vagy személyesen, mint olyanok is, akik csak önzetlen módon tisztelni akartak előtte. Igaz, ez utóbbiak talán kevesebben voltak, ezért is megérdemli Nedoroszték János kolozsvári fodrász – Magyarország többi szorgalmas átlagpolgára képviselőjében is – a kitüntető figyelmet.

Az 1879-es év Kossuth életében újabb fordulópontot jelentett. Ebben az évben alkották meg az új honossági törvényt, amelyet Ferenc József december 20-án szentesített. Az 1879. évi L. törvénycikk 31. paragrafusa kimondta, hogy a külföldön élő magyarok tíz év után elveszítik magyar állampolgárságukat, amennyiben annak megtartása érdekében nem for-

dulnak valamely osztrák–magyar külképviselethez. Kossuth kitartott elvei mellett, nem volt hajlandó olyan lépésre szánni magát, amelyben, ha csak formailag is, elismeri a Habsburgok uralmát Magyarországon felett. Jó politikusként azonban – el nem ítéhető módon – élt a közvélemény formálásának eszközeivel: ezt követően gyászkeretes levelekre fogalmazta gondolatait, és gyakran hangoztatta hontalan-ságát. A környezetében élő, vagy nála sűrűn megforduló személyek is vitték a hírt Magyarországra, egészségi állapotáról és egyre erősödő anyagi gondjairól.

A kolozsvári Magyar Polgár című lap 1879. szeptember 3-i számában a rövid hírek között ezt olvashatjuk: „Kossuth beteg. Ihász Dániel ezredes levelet intézett a Kecskemét egyik munkatársához, s ebben a többek közt a következőket mondja: Itt jelenleg oly hőség van, hogy nagyobbra még az olaszok sem emlékeznek [...] Szegény öreg úr – Kossuth – dacára ezen hőségnek, nagyon szenved a reumában, a bal vállába annyira befészkelte magát, hogy bal karját csakis a jobb kéz segítségével emelheti az asztalra fel, aztán arcza is fel van dagadva – e hó végével kénytelen, (dacára, hogy pénzügye a legrosszabb karban van) a Monn Summanoi barlang gőzfürdőjébe menni.”

Ezt a hírt olvassa Nedoroszték János, és ez indítja őt arra, hogy levelet írjon Kossuthnak, mellékelve egy könyvet és saját fényképét. A tört magyarsággal írt levelet eredeti formában, szöveghűen közöljük:

Kolozsvárt, 1879. Szept. 20.

Tisztelt Apánk

Én mint a Magyar Nemzenek egy igénytelen fia ki hoszu Éveken keresztül lestem egy Alkalmat, hogy szívem érzését elleget tegyek kötelességnek érzem magamat e Gyogyszert ajánlani. A Métsz Ihász Dániel Ezredes Úr levelet intézett a Kecskemét egyik munkatársához abban a többek közt montja hogy Kedves Apánk a reumába szenved ezt a Cziket a Kolozsvári Magyar Polgár 201 számú Lappa Olvastam, én ennek a városnak 20 éve hogy Polgár vagyok az Üzletem Fodrász. 1832 Pesten születtem, 1842 be lettem tanonc 1848 Felszabadultam a Szabadcsák Harcz kötelességre hivat 1850 mint Fodrász Segét mentem Lembergbe mert a Denunciálás Pesten nagyba fojt. 1856 kerültem Aradra ot Szerencsés valék a Törvényeséki Elnök Rabofszki mint vendég megnyerni, Ő is reumába szenvedet úgy hogy nem tudot mozdulni, ajálták neki a [olvas-hatatlan szó]. Ő azt hozata is és úgy használta hogy két hét idő közt ujból igénybe vette, adik a még sikerült egy 12 éves reumátul megszabadulni.

Én ki szintén több éveken keresztül Mej reumába Szenvetem és egy egyszeri Leczumffritum megmentet engem is a használás egyszerű vért nem veszít a test, három nap kel a szobába maradni az alatt. Mozdani, se Savanyut enni nem szabad további magyarázat a könyv.

Kedves Apánk Esedezve kérem ne vegye rossz neven hogy én e küldeményel alkalmatlankodok,

A köz Ohaitásunk az hogy engegyen az Isten még Számos Esztendöken keresztül meg Tisztelhetni kezekt Csokolom Nedoroszték János

Nedoroszték János – Veress Ferenc felvétele

Az elküldött könyv, egy német gépész (!), Baunscheidt Károly gyógyászati módszereit tartalmazza, az ún. baunscheidtizmust. A gyógy mód lényege, hogy egy erre a célra alkalmazott tűvel a kezelni kívánt területen felületi sebeket ejtenek a bőrön. A sebeket egy bizonyos általa forgalmazott olajjal bedörzsölik, amittől az gyulladásba jön. Ezt a „gyógy módot” különösen az ízületi betegségek és belső gyulladások kezelésére ajánlották. A gyógy mód népszerűségét és Magyarországon való elterjedését mutatja az is, hogy a könyvnek 1865-ben és 1866-ban két egymástól független kivonatolt magyar nyelvű fordítása is megjelent. A Nedoroszték János által elküldött német nyelvű munka a hetedik kiadás volt, amely Bonnban jelent meg 1860-ban. A tulajdonosi bejegyzés szerint a könyv 1862-ben került a kolozsvári fodrász tulajdonába.

A levél rövid életrajzot is tartalmaz, ebből kiderül, hogy a messziről érkezett fodrásznak sikerült megtelepednie Kolozsváron. A gyorsan fejlődő városban feltehetőleg igény volt több fodrászra, legalábbis ez következtethető ki a Kolozsvári Naptárakban megjelentetett iparosok címjegyzékéből: míg az 1854-es csak egy fodrászt jelez (Reinhardt Györgyöt), addig a már említett 1862-esben immár hárman szerepelnek.

Nedoroszték János nemcsak megtelepedik, de

alig két évtized alatt a város tekintélyes polgárává válik, aki aktívan részt vesz az Iparos Egylet munkájában, sőt 1877-től a választmányának tagja. Anyagi támogatásával is hozzájárul az egylet agglomerációjának létesítéséhez. A Polgári Dalegylet alelnöke, az Iparosok Hitelszövetkezetének aligazgatója, 1893-tól a Kolozsvári Honvédegyletnek választmányi tagja.

Pesten született 1832. május 5-én, és ahogy a levelében írja, tizenhat évesen, 1848 júniusában beáll a pesti I. honvéd zászlóalj V. századába. „Budavár ostrománál mint volonteur [önkéntes], Kápolna, Hatvan, Gyöngyös, Vác, Branicska, Kassa, Miskolc alatti ütközetekben mint honvéd küzdött” áll az 1848-49. Történelmi Lapok 1893. február 1-jei számában a Honvédek albuma rovatban. Negyvennyolcas honvéd múltját többek mellett maga Klapka György tábornok igazolta. A Történelmi Lapok, a Kolozsvári Országos Történelmi Erekllye-Múzeum Egylet lapja, amelynek alapító tagjai között szintén ott szerepel a neve.

Kossuthhoz írt leveléből az is kiderül, hogy a vészkorszakot Lembergben vészelte át és már nem tért vissza Pestre, pedig családja többi része ott maradt. Négy évvel idősebb bátyja, Nedoroszték Jakab, aki szintén részt vett a szabadságharcban, később Pesten nyitott vendéglőt.

Nedoroszték János tehát 1859-ben érkezik Kolozsvárra, fodrászüzletet nyit, 1864-ben megnősül, felesége Rotáridesz Emília. Közös gyermekük nem született, vagy nem érte meg a felnőtt kort. A Veress Ferenc műtermében készült fényképen egy magabiztos, harmincas éveiben járó, biztos egzisztenciájú kolozsvári polgárt látunk. Ezt a képet küldte el Kossuthnak a könyv mellett. A Történelmi Lapokban közölt képen haja és Kossuth-szakállja már hófehér. Az utolsó adat Nedoroszték Jánosról halálozási dátuma: 1900. május 28-án hunyt el, 68 éves korában. Utolsó kolozsvári lakhelye a Kossuth Lajos utca 41. szám alatt volt, itt ravatalozták fel, majd a Házsongárdi temető lutheránus sírkertjében a római katolikus egyház szertartása szerint temették el.

A levél stílus jegyeiből egyértelműen megállapítható, hogy Nedoroszték János nem volt magyar anyanyelvű. Bátyjának, Jakabnak a gyászjelentése is kétnyelvű: magyar és német. Nem ritka jelenség ez az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején, hogy két nem magyar fiatal a haza védelmében beáll honvédnek! A Kossuth irányában tett gesztus, a levélnek – a magyar nyelv kerékbe törése ellenére is – emelkedett stílusa is azt bizonyítja, hogy Nedoroszték Jánosban igazi kolozsvári polgárt, a magyar nemzetnek igaz fiát tisztelhetjük.

Ez a levél is – a Kossuth könyvtárában fellelhető számos társával együtt – a Kossuth-kultusz része, de tartalmát tekintve bensőséges, emberi és őszinte. Az, hogy ez a levél és a fénykép fennmaradhatott, egy kicsit annak a férfinak az emberi vonásait is felvilágosítja, akit „homo politicus”-ként aposztrofálnak, akit nem ismerhetünk meg igazán, mert valódi énjét eltakarja előlünk önnön nagyságának fénye. Kossuth a levelet a fényképpel együtt gondosan a kapott könyvbe helyezte, és az egészet eltette könyvtárába. Arról, hogy a „gyógy módot” kipróbálta volna, nincs tudomásunk.

ELBE ISTVÁN

